VILNIAUS UNIVERSITETAS

FILOSOFIJOS FAKULTETAS

FILOSOFIJOS INSTITUTAS

Martynas Baldauskas

Filosofijos studijų programa

Bakalauro darbas

Šliogerio dialogas su graikiško ir egzistencinio mąstymo paradigmomis: patyrimo ir metafizikos santykio problema

Darbo vadovas: Prof. dr. Naglis Kardelis

Vilnius

2021

TURINYS

SANTRAUKA 3
SUMMARY 4
ĮVADAS 5
1. PATYRIMO IR METAFIZIKOS SANDAI GRAIKŲ FILOSOFIJOJE 9
1.1. Metafizika kaip patyrimo problema: svarstymo prieiga 9
1.2. Savaimingumas ir vienovė 10
1.3. Egzistencinio patyrimo reikšmė graikų metafizikai 13
1.4. Metafizika kaip transcendavimas anapus juslinio patyrimo 19
1.5. Platono olos inversija: patyrimo vienovė ir metafizika 23
2. EGZISTENCINIS MĄSTYMAS IR NEIŠSEMTOS METAFIZIKOS GALIMYBĖS 28
2.1. Metafizika ar anti-metafizika? 28
2.2. Egzistencinio mąstymo užuomazgos racionalizmo krizės kontekste 28
2.3. Metafizikos kritika kaip patyrimo reaktualizavimas 32
2.4. Metafizikos atsinaujinimo trajektorijos 36
2.5. Šliogerio posūkis link juslinės transcendencijos 40
IŠVADOS 46
LITERATŪRA 48

SANTRAUKA

Šiame darbe nagrinėjamas patyrimo sampratos ir metafizikos ryšys, pasitelkiant Šliogerio filosofinę prieigą Vakarų filosofijos kontekste. Vyraujančios filosofinės interpretacijos patyrimą dažniausiai traktuoja kaip juslinio pažinimo dėmenį, kuris siejamas su epistemologine prieiga, todėl neretai supriešinamas su metafizine laikysena, peržengiančia pažinimo keliamus kriterijus arba susitelkia ties kalba išreikštu metafiziniu diskursu. Darbe laikomasi pozicijos, jog patyrimo sampratos susiaurinimas ir pajungimas epistemologijai ignoruoja egzistencinį patyrimo aspektą, kuris negali būti atsiejamas nuo filosofijos kaip metafizikos branduolio bei palieka betarpiško (neįkalbinto) santykio su tikrove galimybę juslinio patyrimo atžvilgiu. Todėl metafizika kaip kalba išreikštas diskursas yra nepakankamas ir gali būti užklaustas iš šių dienų perspektyvos, aktualizuojant Šliogerio filosofijos savitumą. Probleminė ašis aptinkama ieškant sąsajų tarp graikų mąstymo ir egzistencinės paradigmos, kurios leidžia geriau suprasti Šliogerio patyrimo sampratos metafizinį branduolį. Egzistencinio mąstymo prieiga smarkiai prisideda prie patyrimo sampratos reabilitavimo racionalistinės filosofijos krizės kontekste. Vis dėlto egzistencinė filosofija pati iš savęs nenumato patyrimo ir metafizikos tolydumo, todėl klausimas apie šių dviejų sandų suartinimo galimybę vis dar išlieka. Bandoma parodyti, kad Šliogerio mąstymo perspektyva padeda produktyviai nagrinėti šią problemą, o taip pat gali suartinti graikų ir egzistencinio mąstymo paradigmas bei savitu būdu sugrąžinti metafizikos aktualumą.

Raktažodžiai: Šliogeris, patyrimas, metafizika, transcendencija, imanencija, egzistencializmas, Platonas, Aristotelis, Kierkegaardas, Nietzsche, Heideggeris

SUMMARY

In this work the author deals with the concept of experience and its relation to metaphysics in Arvydas Šliogeris philosophy. The predominant approach in different fields of thought mainly treats experience as a sense perception concerning epistemological domain which is opposed to the metaphysical perspective. The author maintains that this artificial opposition ignores the key aspects of existential experience and its relevance to metaphysics as primordial aspect of philosophy and possibility of immediacy . That's why discursive domain of metaphysics is insufficient and needs to be revisited from contemporary point of view. The Greek thinking and existential paradigm set the field to the problem of fundamental relation between experience and metaphysics. Existential point of view does much work to rehabilitate the concept of experience by seeking immediate certainty and negating claims of rationalism to treat experience as a pure epistemology. However, this approach appears to be insufficient and raises the need to evaluate Greek and existential approaches in a new perspective to the metaphysics which is significant in Šliogeris' thought and could be treated as synthesis of two paradigms bringing metaphysics back on track.

Keywords: Šliogeris, experience, metaphysics, transcendence, immanence, existentialism, Plato, Aristotle, Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger

ĮVADAS

Problemos formuluotė ir aktualumas: Patyrimo ir metafizikos santykis ilgą laiką filosofijos istorijoje buvo suvokiamas gana problemiškai, – dažniausiai įžvelgiant ir akcentuojant šių dviejų sandų pamatinį netolydumą ir nesuderinamumą, iš principo atmetant jų bendramatiškos prieigos galimybę. Nuo Descartes'o laikų moderniojoje filosofijoje vyraujančios racionalistinės sampratos remiasi prielaida, kad pati metafizikos sąvoka nurodo į tokį *žinojimą*, kuris negali būti pelnytas jusliniu būdu, todėl kyla ne iš juslinio patyrimo, o iš racionaliai grindžiamų tiesų. Tuo tarpu, pats patyrimas, siaurai suprantamas epistemologinės nomenklatūros rėmuose, nėra pakankamas pamatiniam ryšiui su metafizika atskleisti: nors ir pripažįstamas juslinės pagavos akivaizdumas, bet jis nelaikomas pačių daiktų patyrimu ontologine prasme. Apsiribojus imanentinėmis sąmonės struktūromis, lieka neaktualizuota sąmonei *transcendentinių* esačių problema ir pačios sąmonės ontologinis statusas.

Modernaus mąstymo temperamente, kuriame tarp filosofijos ir pažinimo nominaliai būtų galima dėti lygybės ženklą, patyrimo sandas subordinuojamas pažintinio mąstymo užgaidoms; antai Kanto transcendentalinėje filosofijoje patyrimo temai sugrąžinamas aktualumas, bet jusliškumo ribos maksimaliai nutolsta nuo metafizikos branduolio ir palieka ją patyrimo užkulisiuose, o patyrimo sandas subordinuojamas intelekto kategorijoms. Iki pat šių dienų metafizikos ir patyrimo ryšys savo giliausiuose pamatuose nėra pilnai atskleistas: grįžimas prie metafizinės problematikos ir jos atgaivinimas nūdienoje įprastai siejamas su spekuliatyviuoju mąstymu, tačiau patyrimo ir metafizikos santykio problematika pakankamai dėmesio nesusilaukia.

Filosofijos istorijoje vyraujančios patyrimo sampratos į pirmą planą iškelia veikiau epistemologinį, o ne metafizinį dėmenį, todėl neatsitiktinai priklauso nuo objektyvuojančios refleksijos ir metodiškai grindžiamo pažinimo interesų, – ignoruoja egzistencinio mąstymo paradigmos pamokas tradicijai. Kita vertus, patyrimo tema įvairiais profiliais skleidžiasi fenomenologijos diskurse, bet kartu čia dažnai nutolstama nuo didžiųjų metafizikos ambicijų, kurios visais laikais lemdavo pačios filosofijos savitumą. Be to, sąmonės turinio aprašymas išlieka priklausomas nuo kalbos kaip patyrimą medijuojančios terpės, nors naujai apmąstyta prieiga prie bekalbės tikrovės taip pat galėtų vesti metafizikos aktualizavimo kryptimi. Todėl reikia pripažinti, kad būtina sugrįžti prie patyrimo tematizavimo ir iš naujo permąstyti patyrimo reikšmę metafizikai bei metafizikos reikšmę patyrimui.

Aktualizuojant Šliogerio patyrimo sampratą svarbu atsigręžti į graikiškas filosofavimo ištakas: nuo jų šiandien postmodernistinio flango – tiek kontinentinis, tiek analitinis – diskursas yra nutolęs, neigdamas pačios metafizikos svarbą filosofijos prigimčiai, arba išvengia *tikrovės* klausimo ir eina lengvesniu keliu – tiesiogiai netematizuoja pačios filosofijos prigimties – ją nukelia į meta-filosofines

paraštes, todėl išvengia egzistencinės patirties sąsajų su metafizika, patogiai lokalizuojasi loginėje kalbos analizėje – tiria subjektiškai ir egzistenciškai neutralizuotą *realybę,* kuriai net iš principo negali rūpėti patyrimo ir metafizikos dialektika. Nepaisant metafizikos fundamentalumo Vakarų klasikiniam mąstymui, ne visi nūdienos mąstytojai sutiktų, kad metafizika sudaro paties filosofinio mąstymo šerdį, tačiau akivaizdu, jog visais laikais ji pasirodo filosofijoje įvairiais rakursais: tiesiogiai arba netiesiogiai provokuoja iš pačios metafizikos pozicijų kelti pamatinius filosofinius klausimus, suvedinėti sąskaitas su metafiziniu mąstymu, apskritai pašalinti metafiziką iš filosofinio diskurso. Tačiau sugrįžti į metafiziką iš patyrimo pozicijų dažniausiai nesiryžtama. Būtent pastaroji prieiga šiuolaikinėje filosofijoje gali pasirodyti netikėta, tačiau ji turi resursų atgaivinti išsisėmusią klasikinę metafiziką bei atverti naujas filosofines perspektyvas, todėl gali būti aktuali mūsų tyrimui.

Šliogerio filosofijos fenomeno tiesioginės sąsajos su metafiziniu mąstymu klasikiniam požiūriui nėra savaime akivaizdžios, – neatsitiktinai gali būti vertinamos gana prieštaringai. Dėl to pirminė mūsų nuoroda į metafizinį mąstymą Šliogerio perspektyvoje lieka mįslinga, reikalauja pagrindimo bei provokuoja užklausti: *ar galima aptikti konceptualų ryšį tarp patyrimo ir metafizikos sandų, kuriuos Vakarų filosofijos tradicijoje dažniausiai skyrė griežta distinkcija?*

Lietuvių mąstytojas, išlikdamas visiškai savitas – filosofijoje „žaidžiantis“ pagal savo taisykles – užmezga probleminį santykį tiek su graikų, tiek su egzistencinio mąstymo paradigmomis griežtai nesusitapatindamas nė su viena iš jų. Šliogerio *dialoge* su Vakarų filosofija gilų įspūdį palieka lietuvių mąstytojo pastanga išlaikyti pusiausvyrą tarp graikų metafizikos ir egzistencinės filosofijos – dviejų paradigmų, kurių tarpusavio ryšys gali būti interpretuojamas nevienareikšmiškai. Tačiau betarpiško patyrimo ir klasikinės metafizikos įtampa Šliogerio mąstyme leidžia aktualizuoti Vakarų filosofijoje aptinkamas mūsų svarstomos problemos šaknis. Šiame darbe bandysime atskleisti graikiško ir egzistencinio mąstymo paraleles, kurios leistų problemiškai nagrinėti galimus abiejų paradigmų panašumus ir skirtumus, aktualizuojant lietuvių mąstytojo savitą filosofinę prieigą ir užimamą poziciją kylančių kontroversijų akivaizdoje.

Ginama tezė: *Šliogerio kritiniame dialoge su graikiško bei egzistencinio mąstymo paradigmomis galima parodyti konceptualinę patyrimo sandų vienovės galimybę pagrindžiančias prielaidas, kurios išlaiko metafizikos branduolį sudarančią imanencijos ir transcendencijos skirtį.*

Tikslas: Aktualizuojant patyrimo ir metafizikos santykio problematiką aptikti sąlyčio taškus bei kontroversijas graikų ir egzistencinio mąstymo paradigmose, probleminiu rakursu įvertinti abiejų paradigmų reikšmę Šliogerio patyrimo sampratai, atskleidžiant jos pačios savitumą.

Uždaviniai:

1. Pasiūlyti „metafizikos“ ir „patyrimo“ sandų interpretaciją graikų mąstymo paradigmos kontekste, aptikti galimus jų sąlyčio taškus ir priešpriešas.
2. Įvertinti patyrimo reikšmę graikų mąstymo paradigmai, identifikuoti pamatines sąsajas tarp metafizikos ir filosofijos prigimčiai būdingų aspektų, parodyti šių sąsajų reikšmę Šliogerio filosofinėms nuostatoms.
3. Tyrimo eigoje (metafiziniu požiūriu) aptikti sąsajas ir kylančias įtampas tarp graikiškosios ir egzistencinės paradigmų, atskleisti patyrimo reikšmę galimam metafizikos atsinaujinimui.
4. Remiantis problemos formuluote darbo eigoje išsiaiškinti, koks ryšys tarp Šliogerio patyrimo sampratos ir metafizikos: a) metafizikos ir anti-metafizikos polemikos probleminėje išsklaidoje parodant panašumus ir skirtumus abiejų paradigmų atžvilgiu; b) atskleidžiant lietuvių mąstytojo metafizinės prieigos savitumą; c) pagrįsti arba paneigti egzistencinio ir juslinio patyrimo sandų vienovės galimybę.

Darbo metodika: Darbe laikomasi pradinės pozicijos, jog Šliogerio patyrimo sampratoje įmanoma aptikti patyrimo ir metafizikos santykio probleminę ašį, kurios tematizavimui metodinės prieigos pagrindus sudaro graikų ir egzistencinio mąstymo paradigmų kritinis dialogas, inherentiškai glūdintis lietuvių mąstytojo darbų korpuse, kuris gali būti eksplicitiškai nagrinėjamas ir užklausiamas. Bandoma parodyti, kad Šliogerio atstovaujama pozicija įveikia vakarietiškos filosofijos laikysenos fundamentalų trūkumą, kurio išdava yra patyrimo ir metafizikos sandų neįveikta priešprieša.

Verta atskirai pridurti, jog tyrimas galėtų būti išskleistas platesniu rakursu arba įtraukti ir kitus tyrimą galinčius išplėsti aspektus ir susijusius teminius laukus. Pavyzdžiui, atskirai nagrinėti santykį su Kanto transcendentaline filosofija, lyginti su fenomenologine prieiga, tirti paraleles su spekuliatyviaisiais realizmais, nagrinėti metafizikos ir patyrimo ryšį religijos filosofijos kontekste, tirti Niekio problemą, pasitelkiant Hegelio ir Heideggerio filosofines nuostatas, įvertinti Baudrillardo ir kitų postmodernių mąstytojų įtakas Šliogeriui, *etc*. Pabrėžiama, jog darbo rezultatas nepretenduoja pilnai išsemti visų galimų aspektacijų ir prieigų Šliogerio patyrimo sampratai tirti, kurios kontekste apsiribosime kuklesne, bet ne ką mažesnį užmojį suponuojančia ambicija parodyti dviejų minėtų paradigmų probleminius taškus, kuriose aptinkamas artimas ir kartu paradoksalus ryšys tarp metafizikos ir patyrimo. Darbe taip pat atsiribojama nuo pretenzijos sudaryti išsamius graikų ir egzistencinio mąstymo paradigmų sampratos sandus, kurių detalesnei išsklaidai ir pagrindimui prireiktų platesnio užmojo ir didesnės apimties tyrimo. Darbo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti santykinai bus svarbu pasitelkti tiek lyginamosios analizės, tiek hermeneutinės prieigos metodologines nuostatas: visumą suprasti per dalis,

o dalis per visumą, taip pat apžvalginio pobūdžio pasirinktos tematikos išsklaidą derinti su probleminiu svarstymu, kuris veikiau bus orientuotas į Šliogerio filosofijos bei graikų ir egzistencinio mąstymo paradigminių aspektų interpretaciją nei jų rekonstrukciją.

Darbo struktūra: Patyrimo ir metafizikos santykio probleminis laukas sudaro mūsų tyrimo branduolį, kurio detalesnė išsklaida realizuojama dviejose dėstymo dalyse – graikiškos ir egzistencinės paradigmų kontekstuose ieškant vientiso konceptualinio pagrindo Šliogerio patyrimo sampratai ir tos sampratos metafizinių prielaidų. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą, darbe išsikelti uždaviniai darbo struktūroje realizuojami tokiu būdu. Pirmajame skyriuje siekiama apsibrėžti ir nagrinėti patyrimo ir metafizikos sandų specifiką, parodant esmines jų sąsajas graikiškoje paradigmoje bei Šliogerio prieigos struktūrinius elementus. Antrasis bus skirtas artikuliuoti patyrimo sampratą egzistencinės paradigmos rėmuose, pratęsiant pirmame skyriuje išskleistą problematiką, sykiu detaliau specifikuojant tiek galimą priešpriešą su metafiziniu mąstymu, tiek vienijantį konceptualinį pagrindą, kuris leistų įžvelgti metafizikos atsinaujinimo perspektyvas Šliogerio patyrimo sampratos kontekste.

Literatūros apžvalga: Patyrimo ir metafizikos santykio problema daugiau ar mažiau paliečia visą Šliogerio darbų korpusą, tačiau *Niekio ir Esmo* I-ajame tome (Šliogeris 2005), ypač IV-ajame knygos skyriuje, ji eksplicitiškai ir diskursyviai svarstoma, pasitelkiant Klepsidros įvaizdį įgyja struktūrinį pavidalą, kartu su trumpesnės apimties knygos dalimi – *Patyrimo link* (Šliogeris 2011), kurioje artikuliuojama mūsų tyrimui svarbi filotopijos samprata, *Transcendencijos tyloje* (Šliogeris 1996) aptinkame metafizikos branduolį galinčias pagrįsti prielaidas. Taip pat verta paminėti keletą kitų šį tyrimą papildančių Šliogerio darbų, kuriais remiamasi tiesiogiai ir netiesiogiai, ypač *Filosofijos likimas* (Šliogeris 2009), *Daiktas ir menas* (Šliogeris 2017), *Būtis ir pasaulis* (Šliogeris 1990). Vėlyvieji darbai sąlyginai žymi pakitusią kalbos sampratą – *Bulvės metafizika* (Šliogeris 2010), *Pokalbiai apie esmes* (Šliogeris 2013), *Kasdienybės metafizika* (Šliogeris 2016). Šliogerio filosofijai analizuoti ir tirti publikacijų nėra daug, tačiau besiformuojantis tematinis laukas įgyja vis didesnį aktualumą ir susilaukia tyrėjų ir filosofų dėmesio. Verta paminėti bent keletą iš jų, kuriomis taip pat remsimės šiame tyrime: (Kardelis 2006, 2013, 2015 (kartu su Kučinsku), 2019), (Kučinskas 2015), (Ruzas 2010, 2016). Metafizikos ir patyrimo problemai nagrinėti platesniam kontekste išskirtume keletą darbų, kuriais remiamasi: (Johann 1964), (Pritchard 1966), Hadot (2005), (Sodeika 2010), (Baron 2016), (Taylor 2018).

1. PATYRIMO IR METAFIZIKOS SANDAI GRAIKŲ FILOSOFIJOJE

1.1. Metafizika kaip patyrimo problema: svarstymo prieiga

Graikų mąstyme ima formuotis filosofijos kaip metafizikos struktūriniai apmatai, kurie į save sutelkia skirtingų mąstytojų laikysenas. Ar jos turi vientisą pagrindą? Bent jau nominaliai vientisumą galima bandyti identifikuoti dvejopai. Viena vertus, bandyti atskleisti vienoje mąstymo paradigmoje sutelktas ir unifikuotas prielaidas bei identifikuoti tokio mąstymo ištakas. Kita vertus, atsižvelgti į mąstymo rezultatų išsiskyrimą, kuris panoramiškai išsiskleidžia filosofiniame diskurse kiekvienam mąstančiajam savitu būdu, todėl negali būti suniveliuotas ir idiosinkraziškai paaiškintas pernelyg subendrinta schema. Dėl šių aplinkybių kyla sunkumų vienareikšmiškai apibrėžti metafizikos terminą, kuriuo formaliai nurodoma Aristotelio paliktus užrašus, tiesa, apipavidalintus ir susistemintus į vientisą veikalą ne jo paties. Visgi filosofijos istorijoje turiningasis „metafizikos“ užduotas probleminis pagrindas nėra dirbtinai sukonstruotas – jis turi savo ištakas ir išliko atviras sklaidai įvairiais pavidalais, todėl neišvengiamai susiduriame su būtinybe išsigryninti keletą mums rūpimų momentų, kurie – galime tuo neabejoti – neišsems plačių interpretacinių galimybių lauko.

Ne mažiau keblumų iškyla ir bandant vienareikšmiškai specifikuoti „patyrimo“ sampratą, kuri turi ne vieną probleminį aspektą. Ar patyrimo sfera apribota *jusliškumo* sritimi? Ar juslinė percepcija pilnai nusako juslinio patyrimo registrą? Kaip įmanoma kalbėti apie *egzistencinį* patyrimą graikų mąstymo perspektyvoje? Ar išties patyrimo terminas, kuris modernybėje visų pirma siejamas su Kanto kopernikuoju perversmu filosofijoje, o vėliau tapo išskirtinai svarbus fenomenologijai ir egzistenciniam mąstymui, gali ką nors svarbaus byloti apie graikų mąstymą? Galų gale, ką gi bendro patyrimas gali turėti su metafizika, kai šie abu sandai dažniausiai suvokiami kaip nesisiejantys ar net vienas kitam konceptualiai priešingi filosofiniai registrai? Su patyrimu siejamas empirinis pažinimas metodiškai susaistomas su gamtos mokslais, o metafizika – nors ir prasideda jusliniu pažinimu – iš pagrindų remiasi abstrakčiu protavimu ir intuicija (Kowalczyk 2001: 29). Siekiant produktyviai svarstyti išsikeltus klausimus ar bent iš dalies nuskaidrinti pačią problemą kyla reikmė užklausti ir interpretuoti abi kertines sąvokas, kurios įgyja išskirtinę reikšmę Šliogerio filosofijoje, o taip pat sykiu anticipuoja metafizikos atsinaujinimo galimybę iš naujos filosofinės perspektyvos.

Svarstymą galėtume pradėti prisimindami, jog filosofinio diskurso vartosenoje kontingentiškai įsisteigęs ir dėl to gana formalus metafizikos terminas filosofijos istorijoje įgijo gerokai turiningesnė ir talpesnė šios sąvokos reikšmę, kuri vargu ar apskritai gali būti griežtai ir vienareikšmiškai apibrėžta, turint omeny, jog bet kurie numanomi metafiziniai principai būtinai paliečia pačios filosofijos principus

(Baron 2016: 2239). Vakarų tradicijoje būtent Aristotelis imtas traktuoti kaip paradigminis metafizinio mąstymo provaizdis, galintis mums pasiūlyti gaires pačios metafizikos supratimui. Tad graikų mąstymo paradigmą bandysime nagrinėti, fokusuodamiesi į metafizikos kaip pirmapradžio santykio su tikrove tematinį lauką, kuriame mums rūpės dvejopa patyrimo reikšmė ir būtent šios dvi galimos aspektacijos: a) *Egzistencinio patyrimo sandas kaip pirmapradžio santykio su tikrove prieigos būdas, susijęs su pačios filosofijos tapatybe;* b) *Juslinio patyrimo sandas ir jo pozityvus bei negatyvus ryšys su metafiziniu mąstymu*.

Reikia pažymėti, kad ši patyrimo santykio punktyrinė dichotomija, kaip paaiškės šiame skyriuje, tyrimo tikslais apsibrėžėme sąmoningai, todėl nenuostabu, jog tenka atsisakyti pretenzijos išskleisti visą reikšmių spektrą, kuris susitelkia ties plačia patyrimo sąvokos vartosena filosofijos istorijoje. Darbe laikomasi nuostatos, kad būtent šis dvilypumas gali sudaryti pagrindą Šliogerio patyrimo sampratai nagrinėti, todėl būtent šiuo rakursu bus siekiama nagrinėti mums rūpimą problemą. Toliau bandysime parodyti, kad pati graikų mąstymo paradigma negali būti redukcionistiškai supaprastinta, sureikšminant vien tik diskursyvųjį jos sandą, kuriame vyraujančios interpretacijos aptinka egzistenciškai neutralius pozityvaus žinojimo teiginius, bet vengia deramai įvertinti pirmapradžio *egzistencinio patyrimo* reikšmę graikiško tipo metafizikai, kuri vis dėlto išlieka nevienareikšmiškai nusakoma arba perdėm supaprastinama taip pat ir *juslinio patyrimo* atžvilgiu.

1.2. Savaimingumas ir vienovė

Pradėkime nuo metafizikos aptarimo *prieigos* suprobleminimo. Keliame klausimą: ar patyrimas ir metafizika graikiško mąstymo paradigmos ištakose skleidžiasi kaip dvi alternatyvios prieigos, kurioms suteikiamas nevienodas ontologinis statusas? O galbūt vienas sandas nuosekliai negali būti suprastas be kito? Yra ne vienas būdas judėti galimo atsakymo link, tad pabandysime pasiūlyti bent vieną iš daugybės galimų problemos svarstymo strategijų, kuri galėtų atlikti įvadinę funkciją į gerokai platesnių tyrimų lauką, bet sykiu leistų tematizuoti mus dominantį aspektą, – būtent aptariamos graikų paradigmos sąsajas su Šliogerio patyrimo samprata.

Iš pradžių pabandykime specifikuoti klasikinę aristoteliškąją prieigą. Kaip žinia, įprastai „metafizika“ (τὰ μετὰ τὰ φυσικά) kaip terminas pirmiausiai siejamas su Aristoteliu ir jo filosofiniu palikimu. Vis tik Aristotelis paties metafizikos termino savo darbų korpuse nevartoja, bet gana aiškiai įsivardija *pirmosios filosofijos* uždavinį ir jos pamatinių problemų orientyrus, paprastai siejamus su metafizika kaip tokia: pirmoji filosofija esą turėtų susitelkti ties būties problema, prie kurios veda buvinio kaip buvinio (τὸ ὂν ᾗ ὄν) pirmapradis apmąstymas grynuoju mąstymu (Arist. *Met*. IV 1,1003a 21-25).

Čia verta atkreipti dėmesį, kad dažnai pasitaikantis metafizikos interpretavimas kaip atskirų doktrinų rinkinys, aptinkamas filosofijos istorijos terminijoje ir eksplikacijoje, gali būti didžiai klaidinantis ir nukreipiantis mūsų žvilgsnį nuo pačios filosofavimo savasties, kuri yra įšaknyta į graikų metafizikos branduolį. Pabandykime nuo jos nenutolti.

Atrodytų, patogu doksografiškai suklasifikuoti filosofinį diskursą pagal gautus mąstymo rezultatus, juos lyginti, kritikuoti nurodant pozicijų pranašumus ir trūkumus, galų gale nuspręsti, kad tikroji metafizika yra užbaigtų doktrinų rinkinys, kurį, žvelgiant iš trečiojo asmens perspektyvos, sudaro filosofijos istorijoje aptinkamos metafizinės sistemos, diskursyviuoju būdu sprendusios joms gimininga tikrovės pagrindų problemą. Toks požiūris į metafizinį mąstymą, beje, turi savo pagrindimą ir gali būti svarstomas kaip susiklosčiusių mąstymo rezultatų turiningasis (kalbinis) aspektas, kurio eksplikaciją galima aptikti aristoteliškoje pozicijoje. Juk Aristotelio pastanga doksografiškai aprašyti ikisokratikų laikysenas, susisteminti savo paties mąstymą yra metafizikos kaip pirmapradžio santykio su tikrove *įkalbinimo* išdava. Būtent šiuo profiliu metafizika ima skleistis filosofijos istorijoje ir aptinka ryšį su kalba išreikštomis ir artikuliuotomis formomis, kuriose įvairių mąstytojų svarstomi savaime egzistuojantys dalykai, nepriklausantys nuo subordinacijos kitų esinių atžvilgiu, išskiriant savarankiško egzistavimo parametrus ir prielaidas. Tai reiškia, jog tikroviškumas graikiško tipo mąstymui implikuoja *grynąjį savaimingumą*. Kitaip tariant, galima manyti, kad metafizikai būdinga atsigręžti į būties kaip būties sferą, abstrahuojantis nuo bet kokios konkretybės, kintamumo, laikinumo ir kūniškumo – tai patyrimą peržengianti teorija, kuri kartu atsiriboja nuo konkretaus tyrimo ir konkretaus pažinimo (Plėšnys 1999: 19). Iš to seka, kad būčiai kaip visumiškai tikrovės sąrangai yra teikiamas prioritetas prieš bet kurią pavienę būtybę, kurią aptinkame savo patyrimo horizonte: „ovyje būnantiems yra viena ir bendra [pasaulio] sąranga“ (MA 7 = DK 89). Antai sokratiškuose dialoguose sužadintas rūpestis savimi gimsta tik peržengus individualybę ir pakilus lig bendrybės, kurią išreiškia bendras abiems pašnekovams λογος (Hadot 2005: 45). Dėl šios bendrumo aspekto steigiančios aplinkybės galime fiksuoti, jog metafizikai yra būdingas visumiškos ir bendros tikrovės τέλος, į kurį ji kryptingai veržiasi, o visos kitos mąstymo sritys traktuojamos kaip tarpinės arba išvestinės – juslinis patyrimas paliekamas grynojo mąstymo užnugaryje. Tuo būdu nuo juslumo kryptingai pereinama į mąstomų dalykų sritį – metafizikos karalystę, nuo kintamumo – į tapatumą, daugyje atrandama užuomina apie vientisą visos tikrovės pagrindą, kuris funduoja visus kitus buvinius, bet pats nėra redukuojamas į pavienių buvinių, turinčių savo juslinius referentus, sumą (Pritchard 1966: 214-215).

Tai tik vienas iš rakursų metafizikai svarstyti, kuriame aptinkame Aristotelio ir jo pirmtakų suformuotą fundamentalų klausimą visai metafizikos tradicijai ir jį supančiam diskursui: kas egzistuoja

[savaime] (τί ἐστιν;)? Būtent šio klausimo perspektyvoje aptinkame graikų mąstymui būdingą racionalumo bruožą, kuriuo steigiama sinchroniją tarp mąstymo ir tikrovės. Kitaip tariant, ontologiniai ir epistemologiniai elementai svarstomi iš vienos perspektyvos, todėl svarbu yra tai, jog mąstymo struktūros nėra izoliuotos – jos fundamentaliai atitinka tikrovės struktūras. Šis mąstymo temperamento bruožas anaiptol būdingas ne tik Aristoteliui. Antai Platono mąstyme gali būti aptinkamas organiškas ryšys tarp dalykų padėties ir pažinimo struktūros elementų. Timajo dialoge kosmas (κόσμος) suprantamas kaip gyvūnas su siela ir protu, nes tobuliausias kūrinys turi sielą, tik sieloje gali atsirasti protas. Platono žodžiais tariant, „protą Kūrėjas įkurdino sieloje, o sielą – kūne ir šitaip surentė Visybę, idant tai, ką atliko, iš prigimties būtų gražiausias ir puikiausias kūrinys. Tad šitaip, remiantis tikėtinu svarstymu, reikia pripažinti, jog šis kosmosas yra gyvūnas, turintis sielą bei protą“ (Plat. *Tim*. 30b-c). Vedama vienovės impulso Platono metafizika išlaiko jai būdingą savitą bruožą – ji siekia peržengti save, įveikti sausas abstrakcijas ir pavirsti savotiška metabiologija: gyvūno simbolis platoniškų dialogų visumoje parodo, jog būtent vienovės įžvalga yra konceptualusis Platono filosofijos centras (Kardelis 2007: 57-58).

Galime manyti, kad Platono pristatomoje kosmo vizijoje nėra griežtai skiriamo subjekto ir objekto, o veikiau atliekamas priešingas manevras – bandoma detaliai išskleisti tikėtiną mitą apie Visybę, sintezuojant daugybę atskirų filosofinių prieigų, apjungiant vienį ir daugį, suteikiant bendrą pamatą, sakytume, ontologijai-epistemologijai, matematikai, etikai ir kitoms sritims. Platonui svarbus ne vien svarstomas dalykas kaip pažinimo objektas, bet lygiai taip pat svarbu išsiaiškinti, kokiais būdais jis svarstomas, kaip galimi metafiziniai ir kartu etiniai prasmingo egzistavimo kontūrai. Kadangi kosmas suvokiamas kaip organas, turintis kūną, protą ir sielą, galima numanyti, kad žmogaus protas taip pat yra priklausantis *vienovei*, kuri dirbtinai neatskiriama nuo objektyvaus *savaimingumo*. Kitaip tariant, galioja izomorfinis vientisumas tarp mikrokosmo ir makrokosmo.

Pamatinių mąstymo struktūrų ir tikrovės pagrindų bendramatiškumo prielaida žymi graikų metafizikos skirtumą nuo egzistencinės paradigmos mąstytojų, kurių akiratyje būties tvarumas pasidaro problemiškas: tikrovė įgyja takios ir įvykiškos egzistencijos pobūdį, sudarytą iš nepasikartojančių įvykių be vienijančios metafizinės ašies ir bendro racionalaus mąstymo vardiklio. Tačiau verta užklausti, kokiu būdu egzistencinio patyrimo modusas įgyja aktualumą graikų metafizikoje? Ar griežtas paradigminis schematizmas dirbtinai nesukuria regimybės, jog graikų metafizika uždara (kalbiniame) diskurse, kuris fundamentaliai nesusisaisto su pirmaprade patirtimi? O galbūt aristoteliškai įvardyta *πρώτη φιλοσοφία* negali būti sutapatinama su Naujaisiais laikais suformuotu egzistenciškai neutralios metafizikos kaip

ontologijos profiliu[1] ir redukuota į aiškiai apibrėžtų ir vien tik diskurse manipuliuojamų teiginių visumą? Toliau šiame skyriuje bandysime parodyti, jog pirmapradės egzistencinės patirties elementai graikų mąstyme nėra atsitiktiniai ir turėtų būti siejami su metafizikos branduoliu. Svarbu išsiaiškinti, kokiu būdu šis aspektas leidžia interpretuoti metafiziką kaip organišką graikų mąstymo dėmenį, kuriame išlieka įtampa tarp tikrovės savaimingumo ir patyrimo vienovės.

1.3. Egzistencinio patyrimo reikšmė graikų metafizikai

Metafizikos sampratos charakteristika pagal diskurse aptinkamų problemų ir išsakytų pozicijų visumą suponuoja eksteriorizuotą metafizikos profilį ir tuo pačiu nureikšmina pirmapradžio (iki-kalbinio) patyrimo aspektą, kuris gali aktualizuotis tik iš pirmojo asmens perspektyvos. Nuo patyrimo tolstančiai metafizikai kaip ir moksliniam žinojimui būdinga eksteriorizuotis „žinotojo“ atžvilgiu - ši tendencija dabar pasireiškia kur kas stipriau negu anksčiau (Lyotard 1993: 22). Tačiau Hadot gerai pastebi, kad pats gyvenimo būdo specifiškumas filosofijai kaip veiklai nėra periferinis dalykas. Filosofavimas traktuotinas kaip laisva veikla (σχολή). Svarbu yra tai, kad laisvas apsisprendimas tam tikru mastu lemia formuojamos doktrinos turinį ir jos perteikimo būdus, tad pats filosofinis diskursas prasideda nuo egzistencinio pasirinkimo, o ne atvirkščiai (Hadot 2005: 11). Tad siekdami identifikuoti graikiškojo mąstymo prielaidas, turime įvertinti egzistencinio patyrimo reikšmę, imdami šį sandą domėn su diskursyviaja filosofijos raiška, kuri, tipologiškai traktuojant, savo apibrėžtą pavidalą mąstymo patirties atžvilgiu įgyja kaip antrinį dėmenį.

Šių dienų situacijoje metafizika dažnai nejučiomis redukuojama į kolektyvines pozicijas, pagal kurias galima neproblemiškai identifikuoti ir suklasifikuoti skirtingas laikysenas, išreikštas išsakomų teiginių ir ginamų argumentų kalba filosofiniuose debatuose: metafizikos diskursas skyla į sub-domenus, kuriuose kiekviena sritis pagal skirtingus tikslus nusistato sau kriterijus, analizuoja kiekvienai sričiai rūpimas problemas (Baron 2016: 2248). Besiformuojant metafizikoms kaip savoms disciplinoms iškyla ne tik bendro pagrindo problema, bet pasidaro problemiškas ir metafizikos kaip atskiros žinojimo srities statusas. Antai moderniosios logikos šviesoje, Carnapo požiūriu, „loginė analizė duoda negatyvų rezultatą — išvadą, kad [metafizikos] teiginiai (tiksliau, neva teiginiai) yra visiškai beprasmiai" (Carnap 1993: 172). Metafizikos doktrinos esą parodo savo klaidingumą, nes jos prieštarauja empirinėms žinioms. Tiesa, Carnapas tiksliai pastebi, jog metafizika gali išreikšti gyvenimo jausmą (*lebensgefühl*).

[1] Ontologijos kaip mokslo apie esatį terminą XVIII a. įtvirtino Christinas Wolffas. Dažnai ši sąvoka gretinama su metafizikos terminu. Mūsų aptariamam kontekste svarbu akcentuoti, jog ontologijos terminas numato griežtesnį angažavimąsi pažintiniam aspektui, nurodo jo mokslinį pobūdį, kuriame egzistencinis motyvas nepasirodo mus dominančiu rakursu ir tuo požiūriu išlieka problemiška metafizikos alternatyva.

Tačiau čia pat skubotai ir visiškai neleistinai ima tapatinti metafiziką su menais ir teigia, jog tuo požiūriu ji išlieka neadekvati gyvenimo jausmo raiškos priemone (*ibid*: 186-187). Tai Carnapui leidžia lengvai susidoroti su metafizika ir ją eliminuoti iš filosofijos diskurso, kuri, pastebėkime, visų pirma suprantama įsipareigojus konkrečiai filosofijos sampratai – *philosophia ancilla scientiae*. Metafizika redukuojama į metafizikos teiginius, o patyrimas į subendrintą empirinį žinojimą. Tačiau joks patyrimas, pasak Tayloro, iš principo negali būti kolektyvinis (Taylor 2018: 59-60). Į šį momentą neatsižvelgiama diskursyvumui savaime priskiriant prerogatyvą bet kokio individualaus patyrimo atžvilgiu. Šią savaime-suprantamybe tapusią autoreferentiško diskursyvumo rimtį filosofinis nusiteikimas, atsigręždamas į graikišką filosofijos tapatybę, kaip tik ir privalo įveikti ir išsklaidyti nesusipratimą, kuris kyla dėl griežto metafizikos tapatinimo su mokslu. Pritardami Hedeggeriui, kad „pirmapradis tiesos prieglobstis nėra sakinys“ (Heidegger 1992C: 298), pabandykime išsiaiškinti, kodėl diskursyvusis metafizikos teiginių profilis nėra pakankamas pilnutiniam metafizikos supratimui.

Galime sutikti, kad metafizika vienaip ar kitaip susijusi su artikuliuota kalba, t.y. ginamais teiginiais ir išsakytais argumentais, kurie suvedami į bendrų problemų lauką ir nominaliai suskirstyti į „kolektyvus“ pagal užimamas pozicijas. Be diskursyviosios sklaidos metafizika iš tiesų neįžengtų į *philosophia perennis* areną, – išliktų nebyli, nuosekliai įgyvendindama Wittgensteino ištarą: „apie ką negalima kalbėti, apie tai reikia tylėti“ (Wittgenstein 1995: 112). Kaip pastebi Hadot, filosofija ir filosofinis diskursas vienu metu atsiskleidžia ir kaip nebendramačiai, ir kartu – kaip vienas nuo kito neatskiriami dalykai (Hadot 2005: 203). Prancūzų mąstytojas šį diskurso trūkumą užpildo sureikšmindamas praktinius-etinius filosofinio gyvenimo būdo aspektus, (*ibid*: 81, 204 ir kt.). Tačiau šis ribotumas yra reikšmingas ir kitu aspektu. Pripažįstant diskursyvumo svarbą metafizikai, kuri yra ir istorinės tradicijos sklaida, reikia suprasti, kad filosofinės tapatybės požiūriu metafizikos suvedimas tik ir tik į kalboje nusistovėjusias pozicijas yra neleistinas redukcinis veiksmas, kuris privalėtų būti nuolat užklausinėjimas. Juk bendras filosofinis diskursas, kai vienpusiškai siejame jį su mokslu, neleistinu būdu užduoda visuotinybės dimensiją, slėpdamas autorinę perspektyvą, kurioje „patyrimas“ prisistato tik įtarpintu pavidalu, „pasitikint raštu, iš išorės, svetimų ženklų dėka, o ne iš vidaus“ (Plat. *Phaedr*. 275A). Platono įžvalgoje aptinkame perspėjimą, jog metafizinis klausimas numato paties klausiančiojo egzistencinį įsitraukimą, kuris nureikšminamas eksploatuojant anonimiškumo pobūdį įgyjantį (raštišką) diskursą: diskursyvioji pretenzija į tiesą įsitenka išreikštos kalbos ir joje potencialiai glūdinčių *realių* loginių galimybių sferoje, išvengiant patyriminio sąlyčio su *tikrove,* be kurios nėra ir negali būti jokios filosofijos bent jau graikiško egzistencinio tipo atžvilgiu. Tai kartu yra ir filosofijos *autonomijos* teminis aspektas. Kaip teigia Šliogeris, sutapatinus filosofiją su specialiu mokslu, pati ji išnyksta kaip vientisa

žmogaus dvasios būsena ir praranda savo erdvę (Šliogeris 1996: 11). Vadinasi, klausiant būtent iš *filosofinių* pozicijų, priešingai nei moksle ar kitoje disciplinoje, būtina žengti anapus to, kas pasakyta – savo klausimu neišvengiamai peržengiame teksto ribas (Gadamer 2019: 369).

Taip pat derėtų pridurti, jog minties judrumas ir nuolatinė pastanga liudyti atvirumą tikrovei graikų mąstyme rodo, kad egzistencinis rūpestis tikrove nėra nustelbiamas pozityviu žinojimu, todėl neturėtume stebėtis, jog graikiško tipo mąstyme nekyla prielaidų susidaryti neklystančio autoriteto aurai. Aristotelis, nors ir tapo didžiu autoritetu Vakarų tradicijai, pats savo mąstyme nepateikia išbaigtos sistemos. Antai Platonas slepiasi už savo dialogų dalyvių – vengia užimti griežtą diskursyvią laikyseną, Anaksagoro mokymu nusivylęs Sokratas klausimais kvočia savo pašnekovus, ieško atraminio pagrindo etikai, o išbaigtą žinojimą, kaip ir pats Aristotelis, palieka dievams (plg. Arist. *Met*. I, 982b 30). Atrodytų, kad skepticizmas nėra rezervuotas antikinės skeptikų mokyklos nuostatoms, bet daugiau ar mažiau skirtingais laipsniais yra būdingas pačiai graikų filosofijos paradigmai, įskaitant ir pirmapradę metafiziką, kurioje steigiasi klausiančiojo egzistencinės situacijos branduolys bei paties klausimo prerogatyva prieš atsakymą. Čia aptinkame ryškų atsiribojimą nuo sofistikos, kuri viena vertus neigia išminties galimybę, kita vertus veidmainiškai pasitiki žinojimo manipuliacija, dangstant išankstinę nuostatą. Todėl Platonas ir sako, kad „pasitenkinus tikėtinu mitu apie svarstomus dalykus, nedera ieškoti nieko vertingiau“ (Plat. *Tim.* 29d). Savo ruožtu Gadameris gerai pastebi, jog Platono mąstyme akivaizdžiai pripažįstamas *klausimo prioritetas,* kuris lemia sokratiškų dialogų ironijos pobūdį, dažnai sukeičiant klausinėjimą su atsakinėjimu (Gadamer 2019: 363).

Palaipsniui ima aiškėti, jog procesuali mąstymo dinamika yra susijusi su filosofijos tapatybe. Ji teikia pagrindą manyti, jog pats mąstymas turi egzistencinio patyrimo dėmenį, kuris išlaiko filosofuojantįjį mąstymo kelyje, įtampoje su žinojimu „tarp išminties ir neišmanymo“ (Plat. *Symp*. 204a). Tai liudija, kad graikų mąstymui, nepaisant jam būdingo racionalumo, nebuvo svetimas epistemologinis pesimizmas, neleidžiantis mąstymo apie tikrovę visiškai nemotyvuotai sutapatinti su griežto pažinimo reikalavimais, kurie vėlesnių interpretatorių dažnai „įjungiami“ tais atvejais, kai bandoma tariamai pademonstruoti graikų metafizikos dogmatinį naivumą. Ar ne todėl Nietzsche kaltina Sokratą, jog šis „optimistinė dialektika savo silogizmų botagu muziką varyte [iš]varė iš tragedijos“ (Nietzsche 1997: 107)? Iš tiesų, racionalus žinojimas savyje turi įtartino normatyvumo aspektą – bendrumo ir visuotino galiojimo prielaidą, kuri aptinkama prieštaroje su individualios patirties elementais, tačiau dažnai neatkreipiamas dėmesys į tai, jog sokratiškas žinojimo apibrėžimas turi specifinį pobūdį: viena vertus, išankstinis supratimas neturi pozityviam žinojimui būdingo dogminio elemento – jis steigiasi kasdienio patyrimo spontaniškoje *dialoginėje situacijoje,* kurioje apsibrėžti turiniai atlieka tik pradinės duoties

funkciją, todėl nėra galimybės jų traktuoti kaip galutinių ir išbaigtų duočių, arba kaip nuo dialoginės situacijos nepriklausomų metafizinių sąvokų. Štai kodėl graikų mąstymo gyvybę didžia dalimi lemia įtampa tarp būtinybės žinoti ir sykiu nežinojimo, kas yra išmintis (Kardelis 2007: 98).

Vėlesnėje Vakarų tradicijoje tapo įprasta kurti metafizines sistemas, todėl ginčas tarp metafizinių sistemų pasidarė svarbesnis, nustelbiantis pačios metafizikos kaip ypatingo santykio su tikrove esmę – į pirmą planą iškeliami metafizinių sistemų teiginiai apie tikrovė kaip nuo bet kokio egzistencinio patyrimo savyje ir sau egzistuojančios realijos, uždarytos žinojime. Ir iš tiesų pastangos plėsti pažinimą nebuvo bevaisės – tiek viduramžiais, tiek naujaisiais laikais iškyla didingi metafiziniai statiniai, kurie dėl savo sistemiškumo įgijo užbaigtumo pobūdį. Šiame kontekste ištardami žodį „metafizika“ tarsi savaime nurodome į Descartes'o metodą, Spinozos geometriniu būdu sukonstruotą etiką, Leibnizo monadas, universalumo užmoju vieną kitą pranokstančias Tomo Akviniečio ir Hegelio filosofines sistemas. Pirmapradė metafizinė patirtis sunkiai pasiduoda sistematizacijai

Neskubėkime metafizinio mąstymo rezultatų sutapatinti su uždaru diskursu. Visos metafizinės sistemos yra paliudytos konkrečios patirties, todėl išlieka atviros *dialogiškai rezonuoti* su konkrečia patirtimi, *dalyvauti* nesibaigiančiame mąstymo vyksme. Būtent tokį dialogo su tradicija pobūdį mes aptinkame Šliogerio mąstyme, kuris nėra linkęs pasiduoti istorizmo ir diskursyvios kalbos apžavams. Tarsi atliepiant Quine siūlymą skirti Partenoną nuo „Partenono idėjos“, pas Šliogerį nuolat išlaikoma skirtis žodžio „patyrimas“ ir paties iki-kalbinio patyrimo. Patyrimas *ontologiškai įpareigoja* individualiam santykiui su tikrove, kurio niekaip neužgožia filosofinės tradicijos visuotinybės sunkis ir neapšmeižia kasdienybės betarpiškumo. Ne veltui lietuvių mąstytojas vieną iš vėlyvųjų savo knygų pavadina *Kasdienybės metafizika*, kurioje prasitaria: „tik anapus laiko ir istorijos tariamosios įvairovės slypi tai, kas nepavaldu nei laikui, nei istorijai – ir tai yra vienintelė duotis, verta *Tikrovės* vardo (plg. 5 išnaša)“ (Šliogeris 2016: 7). Kita vertus, patiriantysis, remiantis Šliogerio prieiga, nesitenkina kasdienybe ir nenusigręžia nuo filosofijos tradicijos ir joje aptinka *dialogo partnerius,* su kuriais susitinkama įveikiant istorinį nuotolį, nuosekliai įgyvendinant savo pamatines *artiveikos* nuostatas. Paties Šliogerio žodžiais tariant, „filosofas įeina į tiesioginį dialogą su idėja, išsakyta kito mąstytojo <...> Tai mąstantis pokalbis su didžiausiais mąstytojais ne apie tai, kas buvo ir ko dabar jau nebėra, o apie tai, kas buvo, yra ir bus visada“ (Šliogeris 1996: 1990). Kaip matyti, tai yra vienas iš esminių motyvų, kuris leidžia Šliogeriui grynakraujiškai kvalifikuotis kaip egzistenciniam graikiško filosofavimo tipui, išsiskiriant iš kitų šiandien vyraujančių ir šias pamatines nuostatas neigiančių mąstymo tipų. Ankstyvajame savo kūrinyje *Daiktas ir menas* Šliogeris įžvelgia vienovę tarp egzistencinės patirties ir metafizikos objekto teigdamas, jog per šį santykį mirtingasis įveikia savo antropomorfinį solipsizmą ir

įveikdamas savo vienatvę tuo pačiu pradeda dialogą su *kita-būtimi*, todėl pats sau tampa realus, pats tampa būties fenomenu (Šliogeris 2017: 73).

Grįžtant prie graikiškos paradigmos, verta atkreipti dėmesį į tai, jog ir graikų filosofija kaip metafizika iškyla ne tik kaip savaimingos būties pažinimo (ar veikiau supratimo?) siekis, bet sykiu kaip pastanga nesuinteresuotai apmąstyti visos tikrovės pamatus, abstrahuojantis nuo jusliškumo apnašų, praktinio žinojimo (ἐμπειρία) ir siauresnio specializuoto žinojimo. Antra vertus, filosofija gi egzistenciškai angažuoja tą, kuris siekia mąstymu atverti prasmės[2] kontūrus ir savo paties egzistencijai pelnyti išsipildymą. Štai Sokratas filosofavimą sieja su pasirengimu mirčiai, kviesdamas į ją žvelgti ne kūno, o sielos akimis (Plat. *Phaed.* 64A-E). Šį kvietimą galėtume suprasti kaip pastangą iš baigtinės mirtingojo perspektyvos projektuoti patvarų prasmės šaltinį metafizinėje plotmėje, kuris kompensuotų kasdienių reikšmių efemeriškumą. Todėl atkreiptinas dėmesys į tai, kad filosofavimas iš tiesų peržengia į kasdienes reikšmes nukreiptą buvimą – vaduojasi iš praktinių interesų, bet sykiu baigtinio individo teorinė žiūra turi aistringo ir prasmės stokojančio santykio su tikrove matmenį, kuriame tikrumas išlieka temporalus, pelnomas tik nuolatinės pastangos dėka, kuri diskursyviai lieka netematizuota ir neeksteriorizuota į uždarą sistemą. Kitaip tariant, filosofijai rūpi ne bet koks žinojimas, o tas, kuris įprasmina pavienio individo egzistenciją, bet sykiu gali pretenduoti į bendrumą ir universalumą, nes tokio mąstymo turiningasis aspektas yra pačios tikrovės savaimingumas, nepriklausantis nuo praktinių reikšmių. Akivaizdu, kad be šio dėmens patyrimas liktų lokalizuotas vulgarioje kasdienybėje ir neturėtų nieko bendra su metafizika. Dėl savo betarpiškumo patyrimas pats savaime nieko nebyloja, o prasmę gali suteikti tik refleksija, kuri reflektuoja ir legitimuoja patirtį kaip tikrą (Taylor 2018: 54, Sodeika 2010: 38).

Be to, verta pastebėti, kad graikai į pasaulį žvelgia kaip į vizualiai orientuotą grožio objektą. Graikams patiriamos nuostabos (θαύματα) įvykis yra lemtingai susijęs su filosofijos kaip metafizikos suklestėjimu; ji vis iš naujo leidžia suvokti savo nežinojimą – taigi nuostaba, kaip pastebi Jaspersas, būdama filosofine ištaka, duoda gyvastį *dabarties* filosofavimui (Jaspers 1998:18-19). Tuo požiūriu, kasdienės patirties laukas *per se* nesteigia metafizikos kontūro, bet išprovokuoja mąstančiojo ir patiriančiojo refleksiją, todėl iškyla kaip savitikslė centrinė duotis, nusakanti filosofavimo savitumą bei tiesioginės pagavos dėka subtiliausiai įprasmina žmogaus santykį su tikrove. Anot A. Šliogerio, matyti ir mąstyti būtį nepajėgia nei tas, kuris pernelyg arti daikto, nei tas, kuris nuo to daikto nutolsta. Filosofui

[2] Verta pastebėti, jog graikai neturėjo tiesiogiai *prasmę* atitinkančios sąvokos. Nepaisant to, graikų mąstymo paradigmoje galime aptikti pamatinį ryšį tarp mąstymo ir autentiškos patirties. Tuo požiūriu, prasmės klausimas aristoteliškoje perspektyvoje gana artimai siejosi su klestėjimu (εὐδαιμονία), nusakančio prasmingą individo santykį visumos atžvilgiu: teorinė žiūra turi savyje ne tik pažintinį krūvį, bet sykiu numato (filosofuojančio) individo ir visumos integralumą.

vizualiai atsiveria tai, ką jis mąsto – jis privalo parodyti apie tai, ką kalba. (Šliogeris 2010: 15, 2013: 137). Kaip pastebi tyrinėtojai, refleksijos funkcija gali būti suvokiama ne kaip alternatyva, transcenduojanti konkretų patyrimą, konstruojanti grynai loginius pasaulius, bet kaip mąstymo pastanga, padėsianti nuskaidrinti tai, kas atsiveria konkrečioje gyvenamoje tikrovėje (Johann 1964: 329).

Antai mąstymas, kaip nuo egzistencinio patyrimo neatsiejama veikla, išlaiko autonomiją mokslo domeno atžvilgiu, kuris saisto su pažinimu ir gali išlikti nepriklausomas nuo bet kokio individualaus santykio su tikrove. Šliogerio žodžiais tariant, teorinė žiūra savaime dar nėra pažinimas, nes ji išsiskleidžia kaip teorinė kontempliacija arba kaip stebintis mąstymas, kuris pats nustato ribą, iki kurios gali eiti (Šliogeris 1996:245). Štai kodėl patyrime galima aptikti egzistencinį dėmenį, kuris esmingai siejasi su metafiziniu nusiteikimu. Dėl to mąstymo patirtis negali būti redukuota iki juslinės percepcijos (αἴσθησις) – ji numato tik vieno iš patyrimo modusų *dalinį* aspektą. Todėl būtina įvertinti pirmapradžio patyrimo reikšmę metafizikai.

Dalyvavimas tikrovėje yra būtinas, kad iš principo būtų galima kalbėti apie betarpiškumą. Tik dalyvavimo perspektyvoje iškyla pačios tikrovės problema ir pamatinis klausimas: kas egzistuoja savaime kaip grynoji kitybė? Teorinė žiūra, kaip pastebi Sodeika, pirmiausia turi būti suvokiama ne kaip subjektyvumo laikysena, o požiūriu to, į ką jis žiūri ir poveikio patyrimas (Sodeika 2010: 53). Čia aptinkamas santykis tarp paties mąstymo ir to, kas jam yra išoriška, todėl pagal savo duoties būdą nesutampa ir negali sutapti iš principo. Atitraukę save kaip tikrovės dalyvius tikrovę mes uždarome kalboje, atsiribodami nuo bet kokio patyriminio santykio su mums atsiveriančiais esiniais. Kalboje užsidaręs mąstymas betarpišką patyrimą nuo pat pradžių jau svarsto kaip įtarpintą, nes remiasi sąvoką, kuri ženklina juslinio substanciškumo įtarpinimo judesį, nors pačios įtarpinimo problemos nesvarsto. Tai kalbos žaidimas be ekstralingvistinių elementų, o kiekviena patirtis įtraukia tiek kalbinį aspektą, tiek bekalbę patirtį. Todėl akivaizdu, jog metafizika nėra grynas manipuliavimas informacija kaip veiksmas uždaroje kalbos stichijoje, ar juolab apibrėžtų doktrinų rinkinys. Subjekto sąveikoje su tikrove dalyvauja kalbinis elementas, tačiau kartu egzistuoja ir kokybiškai kitos prigimties polius, kuris pats iš savęs yra autonomiškas kalbos atžvilgiu ir nėra sukonstruotas. Šliogerio žodžiais tariant: „filosofinė būsena yra bekalbė, tačiau mąstanti, todėl kas akimirksnį pereinanti į kalbą ir virstanti tekstu“ (Šliogeris 1996: 453).

Egzistencinio patyrimo lemiama reikšmė metafizikos sklaidai, kurią susiejome su prasmingo žinojimo kontūrais, gali sudaryti klaidingą įspūdį dėl patiriamos tikrovės ir patiriančiojo subjekto asimetrijos, kurioje patiriantysis užima aktyvaus agento vietą, o patiriami turiniai esą turėtų būti subordinuojami ir apspręsti nuo patyrimo priklausančių veiksnių. Antai graikų filosofijos pamatinės prielaidos remiasi racionalumu, tačiau pirmenybė teikiama objektyviai tikrovei, o ne ją patiriančiam ir

pažįstančiam subjektui. Iš pirmo žvilgsnio šis teiginys, atrodytų, prieštarauja sokratiškajam Delfų šventyklos prierašui – „pažink save“ (γνώθι σεαυτόν), tarsi savaime numatytų introspekcijos reikalavimą. Tačiau tikroji frazės prasmė nurodo ne į kažin kokį psichologizuotą ar pozityvų žinojimą apie patį subjektą, bet glaustai apibendrina *nežinojimo prezumpcijos* pamatinį principą, kuris ir siejamas su Sokrato figūros laikysena nepasitikėti pozityviu žinojimu. Aristotelis filosofijos uždavinį siejo su pirmųjų priežasčių ir pradų pažinimu, tačiau pats aristoteliškas problemų svarstymo pobūdis nebuvo griežtais reikalavimais ar taisyklėmis grįstas pažinimas, o veikiau *pastanga suprasti*. Juk Aristotelis į diskursą įsileidžia prieštaraujančias pozicijas ir dialektinėje jų įtampoje juos išmėgina, siekia pamatyti vientisą tikrovės vaizdą. Be to, Aristoteliui būdingas nepasotinamas apetitas diskutuoti, jis niekada nesiilsi ant laurų ir nemuša į vienus vartus (Ackrill 1994: 23). Galbūt todėl iki pat šių dienų Aristoteliui kai kada nepamatuotai, galbūt ignoruojant graikiško mąstymo etoso savitumą, metamas priekaištas dėl nenuoseklumo ir negalėjimo pilnai angažuotis išbaigtai substancijos sampratai.

Graikų filosofui nežinojimas, kaip *Filosofijos likime* pastebi Šliogeris, yra ne kokia nors pozicija, nuomonė, poza, kalbos žaismas, dogma ar asmeninė idiosinkrazija, o pamatinė mirtingojo būklė šioje žemėje - nežinojimas suvokiamas ne kaip situacinis atsitiktinumas, o kaip begalinis nežinojimas, kuriam būdingas negatyvumo geismas. Remiantis šia *metafizine laikysena* negalima dogmatiškai tvirtinti nei kad žinau, nei kad nežinau. Todėl skepticizmas, agnosticizmas irgi gali virsti dogma. Begalinis nežinojimas ne tik turi atsiverti patirtyje, ne tik nusėsi kalboje, bet lydėti filosofą visuose kasdienybės keliuose (Šliogeris 2009: 347-349).

1.4. Metafizika kaip transcendavimas anapus juslinio patyrimo

Aptardami egzistencinio patyrimo ir metafizikos steigimosi pamatinį ryšį išsiaiškinome, kad egzistencinio patyrimo dėmenį galime laikyti pagrindiniu veiksniu, kuris sudaro prielaidas kelti metafizinius klausimus. Tai suteikė pagrindą manyti, kad metafizikai apibrėžti reikalingas ne tik kalbinis diskursas, bet taip pat būtinas iki-kalbinio patyrimo dėmuo: jis įgalina filosofinį nusiteikimą tikrovės atžvilgiu būtent graikiška metafizikos prasme. Taigi šis nusiteikimas nėra tiesiog mandagus reveransas filosofijos tėvams, bet įgyja filosofijos tapatybę galinčią išlaikyti jos istorinę sklaidą. Tačiau parodžius sąsajas tarp metafizikos ir egzistencinio patyrimo reikia įvertinti kitą mūsų įsivestos dichotomijos aspektą ir šio aspekto reikšmę graikų metafizikai. Tad koks graikų metafizikos santykis su juslinio patyrimo modusu?

Šiam santykiui atskleisti galime pasitelkti *imanencijos* ir *transcendencijos* perskyrą, kuri graikų mąstyme įgyja juslinės patirties ir grynojo mąstymo sandų dvilypumą. Antai Platonas savo Teaiteto

dialoge Sokrato lūpomis įsivardija distinkciją tarp mąstomų ir jusliškai patiriamų esinių: „<...> nei per klausą, nei per regą neįmanoma pagauti to, kas *abiem yra bendra" (*Plat. *Theaitet.* 185 b5-b10). Laikomasi prielaidos, jog juslinio patyrimo aspektas, kuriam būdingas nukreiptumas į pasaulio daiktus ir fenomenus, tiesiogiai nurodo į *imanentinę* jusliškai patiriamų ir efemeriškų daiktų plotmę, kuri neišpildo metafiziškai nusiteikusio mąstymo lūkesčių. Mat jusliškai patiriami esiniai ir fenomenai nuolat keičiasi, kinta ir išnyksta, todėl graikams reikalingas papildomas veiksmas, kuris atvertų tvarių, pastovių, nekintamų ir niekam nesubordinuotą tikrovės plotmę. Tuo požiūriu, jusliškai patiriamas pasaulis pernelyg nestabilus, kad mąstymas galėtų tiesiogiai disponuoti jo duomenimis. Čia slypi žmogaus sąlyčio su tikrove paradoksalumas: fiksuojama, jog protas ir juslės duoda skirtingas išvadas. Kadangi kiekviena juslė turi savo objektą, tad pasitikėdami prigimtimi graikai rezervavo autonomišką sritį mąstymui, kurį atitinka nekintamų esinių sritis, – ji transcenduoja efemeriškumo sritį (Pritchard 1966: 216-217). Taigi graikų metafizikai reiškinys kaip tiesiogiai atsiverianti jusliškoji esatis pats savaime nėra laikomas galutine ontologine instancija.

Mūsų svarstyme ima aiškėti kita svarbi graikų metafizikos prielaida – tvarumo aspektas, kuris turi tiesioginę sąsają su būtimi. Ryškiausiai šis momentas pasirodo per elėjietišką kintančių ir besireiškiančių dalykų (τα φαινόμενα) bei tvarių ir sau tapačių esinių (τα όντα) skirtį, kuri atsiduria ikisokratikų mąstymo akiratyje, o vėliau tapo centrine metafizikos ašimi klasikiniu laikotarpiu – būtis nepavaldi kitimui ir nepriklauso nuo kintančios reiškinių plotmės, kuri reiškiasi jusliniam patyrimui, todėl įgyja savo autonomiškumą. Galbūt dėl to graikų filosofija, netematizuoja istoriškumo ir laikiškumo kaip esmingai su metafizika susijusių sandų, kurie pasidarė svarbūs egzistencinės paradigmos mąstytojams.

Anot Šliogerio, sunku aptikti, kad kuriame nors didžiajame Vakarų tekste žodžiu „patyrimas" būtų nurodoma į ką nors pirmapradiško kaip bekalbis įvykis arba kad tas žodis būtų iškilęs iš kokio nors aiškiai suprasto ikikalbinio patyrimo (Šliogeris 2011: 182). Štai Platonas radikaliai neatsiriboja nuo juslinės patirties, tačiau veržiantis link idėjų pasaulio jusliškai patiriamiems daiktams antrinį, dalyvavimo idėjose, statusą: jusliniai daiktai kreipia į ontologiškai tikresnę plotmę. Kaip matyti, tiek Platonas, tiek kiti graikai iš tiesų derino juslinę patirtį su mąstymu, nors tuo pačiu įtariai žvelgė į kasdieniai akiai efemeriškai pasirodančius fenomenus, kuriuos abstraktus mąstymas transcenduoja. Kritinės refleksijos distancija nutolina nuo jusliškai patiriamų fenomenų lauko, bet ryšys tarp racionalaus svarstymo ir egzistencinio patyrimo betarpiškumo nenutrūksta: patirdamas nuostabą (numanomas) metafizinis subjektas kuria įtampą tarp žinojimo ir abejonės, tarp kalbiškumo ir jusliškumo – transcendavimo judesys atliekamas labiau stichiškai nei besiremiant išankstinėmis pažinimo nuostatomis. Tad nuostabos išprovokuoto

mąstymo pamatiniai orientyrai graikiškoje paradigmoje neleidžia įsivyrauti nuo tiesioginės duoties atitrauktam ir niveliuotam abstrakčiam pažinimui, kuris filosofiją pasivijo ir joje įsitvirtino modernybėje.

Vis dėlto transcendavimo judesys, kylantis iš partikuliaraus egzistencinio patyrimo, patį metafizikos objektą projektuoja visuotinybės sferoje, kuri aptinkama kalboje – mąstymui imanentiškoje terpėje. Antai Parmenidas, pasitikėdamas abstraktaus mąstymo geba, tikrosios būties domeną atskiria nuo jusliškai suvokiamos tikrovės domeno, o efemeriški jusliniai fenomenai Platonui tik primena tikrasias antjuslines idėjas. Dėl to galime įžvelgti, jog graikiškas mąstymas kaip metafizika prasideda nuo juslėms duoto vizualaus matymo kaip egzistencinio patyrimo prielaidos, kuri įgalinana filosofui rūpimą teorinės žiūros registrą ir leidžia patirti nuostabą, bet sykiu turime atkreipti dėmesį, jog matymas graikams svarbus pirmiausia ne dėl juslinių pasaulio daiktų (χρήματα) pačių savaime, o dėl mąstymui bendramatiškų individualių formų, kurios provokuoja nuostabą ir tuo būdu kreipia egzistencinę patirtį link mąstomų, tapačių ir nekintamų duočių. Neatsitiktinai Aristoteliui sąvokos bendrybė ontologiškai pirmesnė už juslines paskirybes, kurios domina tik tiek, kiek padeda susiformuoti sąvokoms (Gadamer 2019: 354). Štai kodėl graikų metafizikos požiūriu aptinkama patyrimo dichotomija: egzistencinis modusas įgyja pirmapradžio santykio su tikrove pobūdį, o juslumo sandas sureikšminamas tik tiek, kiek *teleologiškai* įprasmina bendrybę kaip rezultatą.

Ima aiškėti, jog graikų mąstyme juslinio patyrimo sandas metafizikos požiūriu yra peržengiamas ir visiškai neatsitiktinai krypsta link antjuslinės srities. Čia pat galime įžvelgti, jog graikų metafizika negali būti adekvačiai interpretuojama be metafizikos objekto, kuris jusliškai tiesiogiai nepatiriamas, daiktiškai neapčiuopiamas ir neturi savaiminės tikrovės statuso. Antra vertus, metafizikos profilį steigiantis transcendavimo judesys kyla iš egzistencinės patirties, kuri ir nusako filosofinio mąstymo savitumą, susijusį su metafizinio subjekto klausiančiojo situacija ir betarpiškai išgyvenama nuostaba. Taigi graikų metafizikos ir patyrimo santykis yra dvejopo pobūdžio: *egzistencinis modusas* pozityviai grindžia metafiziką, o *juslinis patyrimas* paliekamas anapus tikrosios metafizikos: palaipsniui ima formuotis mąstymo grynumo idealas, kuris įgyja pranašumą prieš mitinę pasaulėjautą, prieš bet kokį betarpišką juslinį patyrimą, žinojimo atžvilgiu tradiciškai siejamą su δόξα sritimi. Suponuojama, kad juslinė pagava iškraipo (medijuoja) tikrąją esamybę, o grynojo mąstymo domenas ją atveria tiesiogiai. Tuo požiūriu, transcendavimo judesys palaipsniui įgyja programinę nuostatą kalboje aptikti fundamentaliausius tikrovės principus. Taigi graikų metafizikoje transcendencija iškyla kaip antjuslinės patirties registras, peržengiantis juslinį daiktų paviršių.

Besiremdami graikiško tipo mąstyme susiformavusiu metafizikos profiliu galime tarti, kad filosofija pačia savo prigimtimi vienaip ar kitaip eskaluoja išėjimą, imanentinės srities peržengimą:

keliamas anapusybės reikalavimas, kuris negali būti diskursyviai išreiškiamas ir tuo pačiu išlikti neįtarpintas, todėl metafizinės sąvokos yra ribinės – jos neturi tiesioginio juslinio referento, bet gali sutelkti visumą – jos neatsitiktinai įgyja *simbolio* pamatinius bruožus: telkia savyje ribinę takoskyrą tarp apibrėžtumo ir neapibrėžtumo, kurioje galima aptikti įtampą tarp kalbiškumo ir to, kas nėra išreiškiama kalba. Tuo požiūriu, „simbolio“ sąvoka sujungia dvi diskurso plotmes, iš kurių viena yra kalbinės, o antroji nekalbinės prigimties – nuoroda į transcendenciją. Kalbinis simbolio elementas, kaip taikliai pastebi Ricoeuras, visuomet siejamas su kažkuo kitu, kas nėra kalbiška (Ricoeur 2000: 67).

Štai Akaksimandras pirmuoju ἀρχή įsivardija neapibrėžtą metafizinį principą, kurį apibūdina sutelkiančia, bet į jokį juslinį referentą nenurodančia sąvoka – apeironu (ἄπειρον), kuris esantis pirmiau bet kokios įformintos tikrovės, bet kartu steigia visas konkrečias tikrovėje aptinkamas formas. Atrodytų, kad transcendavimas numato nuolatinę siekiamybę, bet niekada negali būti įvykdytas išbaigtu būdu, o tas jo neišbaigtumas filosofijai kaip metafizikai yra esmingesnis už diskursyvųjį ir sistemiškai skirtingais pavidalais filosofijos istorijoje iškylantį metafizikos sandą.

Verta pridurti, jog transcendavimo judesys kaip juslinio patyrimo peržengimas sudaro tik vieną iš galimų aspektacijų, kuri mūsų aptariamu atveju realizuojasi būtent graikiško mąstymo paradigmoje, kurioje aptinkame pastanga peržengti empiriškai patiriamą juslinių fenomenų pasaulį. Kiek vėliau, istoriškai žvelgiant, transcendavimo judesys išlieka pagrindu metafizikai ir metafizinių sistemų susiformavimui. Bandant susieti transcendavimo veiksmą su pačiu metafizikos branduoliu, palaipsniui ima aiškėti, jog metafizikos išsklaida pasidaro įmanoma įvairiausiais pavidalais net tada, kai sąmoningai bandoma atsiriboti nuo metafizikos. Ženkime vieną žingsnį į priekį ir paklauskime: kokius specifinius transcendavimo judesio bruožus galima aptikti Šliogerio mąstyme?

Patyrimo atžvilgiu Šliogeriui metafizikos objektas yra nukreiptas į imanentinę šiapusybės plotmę, kurioje aptinkami jusliškai patiriami daiktai . Tačiau toks nusiteikimas iš klasikinės metafizikos požiūrio taško gali atrodyti kaip grynas nesusipratimas, kuriame įžvelgtinas pamatinis prieštaravimas (*contradictio in adjecto),* dėl kurio Šliogerio pozicija negalėtų būti tiesiogiai siejama su klasikine metafizika. Todėl bandysime išsiaiškinti, kas lemia paties Šliogerio metafizikos sampratos specifiką, kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo nesuderinama su klasikinio mąstymo prielaidomis. Pamatinį ryšį tarp egzistencinio patyrimo ir metafizikos jau parodėme, tačiau klasikinės metafizikos profilis liko atskirtas nuo juslumo srities. Kadangi mus domina patyrimo vienovės tezė tiek egzistenciniu, tiek juslumo modusais, pabandykime pasvarstyti, ką tai bendro gali turėti su metafizika.

Kaip žinia, ilgą laiką filosofijos istorijoje metafizika buvo suprantama kaip mąstymo sritis, kuri pasitelkia abstrakčias sąvokas ir spekuliatyviuoju būdu nagrinėja pačius pirmuosius pradus: šie elementai

tiesiogiai neturi nieko bendro su jusliškai patiriamais daiktais. Aristoteliui bendrosios sąvokos sukuriamos abstrahuojantis nuo juslių teikiamos pažintinės medžiagos (Kowalczyk 2001: 23-24). Tuo požiūriu, metafizikos objektas daiktų pasaulio atžvilgiu yra transcendentiškas, todėl negali būti grindžiamas jusliniam patyrimui atsiveriančiomis duotimis, peržengia bet kokių netvarių esinių domeną. Verta paminėti, jog net ir spekuliatyviai orientuota metafizika, kaip jau parodėme anksčiau, išlaiko pamatinę sąsają su egzistencine patirtimi, tačiau juslinio patyrimo *paviršinis lygmuo* metafizikai nėra pakankamas: pati transcendencija siejama su mąstomais ir antjusliniais dalykais, garantuojančiais tvarumą ir pirmapradiškumą, o realioji būtis, remiantis klasikiniu požiūriu, gali atsiverti tik mąstymui.

Manytume, jog transcendavimas kaip esmingiausiai metafiziką nusakantis bruožas išlieka būdingas iš Šliogerio mąstymui, tačiau, priešingai nei būdinga klasikinei metafizikai, Šliogeriui metafizinis patyrimas apima tiek egzistencinį, tiek juslinį registrą: juslinio daikto daiktiškumas yra būtina sąlyga, kuri gali garantuoti metafizinę patirtį, be kurios transcendencija, anot Šliogerio, gali įgyti tik *pseudotranscendencijos* profilį. Tad viena vertus, svarbus jusliškai patiriamas daiktiškas esinys, kita vertus – išskirtinę svarbą turi ir pats prieigos būdas, kuris ir įgalina metafizinę patirtį. Nuo Naujųjų amžių ilgą laiką filosofijos tradicijoje siaurai suprantamas patyrimo modusas priešintas su metafizika būtent todėl, kad patyrimui buvo priskiriama tik pažintinė funkcija, neleidžianti fenomenuose aptikti nuorodų į transcendenciją. Pažintinis santykis su tikrove juslinius daiktus deindividualizuoja, paverčia juos pojūčių kompleksais, savybių substratais, formos ir medžiagos vienybe – visi šie pažinimui rūpimi daikto kaip objekto profiliai, pasak Šliogerio, neapčiuopia paties individualaus daikto būties (Šliogeris 1990: 40).

Remiantis daikto kaip metafizinės duoties nuostata, lietuvių mąstytojo akiratyje būtent juslinis daiktas laiduoja tikros transcendencijos galimybę. Štai kodėl Šliogerio filosofijoje *transcendentinis daiktas* suvokiamas kaip tiesioginės patirties, kuri ir yra galutinė ontologinė instancija, objektas, o *imanentinei sąmonės plotmei* suteikiamas antrinio fenomeno statusas, kaip subjekto sandūros su jusline plotme sugeneruotas efektas (Ruzas 2016: 111). Kitaip tariant, Šliogeris aptinka fundamentalią skirtį tarp paties juslinio daikto ir jį ženklinančio įvardijimo, kuris žmogiškos sąmonės požiūriu sutampa su imanencijos plotme, todėl esą negali būti siejamas su tikrąja metafizine duotimi. Šis netikėtas posūkis reikalauja detalesnio Šliogerio filosofinės prieigos svarstymo.

1.5. Platono olos inversija: patyrimo vienovė ir metafizika

Patyrimo ir metafizikos santykio specifikos ryškiausi struktūriniai elementai pasirodo didžiajame Šliogerio veikale *Niekis ir Esmas*. Lietuvių mąstytojo įžvalgos ir pamatinės nuostatos čia susiveda į sistemiškumo ir diskursyvumo bruožus įgyjantį karkasą, kuriame aptinkame nagrinėjamos problemos

centrinę ašį. Daugiasluoksnis egzistencinės patirties aprašymas Šliogerio perspektyvoje nepretenduoja sukurti išbaigtos metafizinės sistemos; veikiau aptinkame pastangą filosofinės raiškos požiūriu suartėti su platoniškais mitais, todėl išvengia metafizinėms sistemoms būdingo kalbinio išbaigtumo ir atotrūkio nuo egzistencinio bei juslinio patyrimo sandų. Tiesa, verta atkreipti dėmesį į tai, jog lietuvių filosofą domina ne kuo tikslesnė mokslinė graikų filosofijos rekonstrukcija bei visų įmanomų empirinių faktų, susijusių su šia tyrimų sritimi, atradimas, ištyrimas bei supratimas, o savosios filosofinės sistemos, įkvėptos senovės graikų mąstymo, sukūrimas (Kardelis 2013: 34-35).

Platono olos analogija yra vienas svarbiausių didžiojo graikų filosofo vaizdinio mąstymo pavyzdžių, dėl kurio tarp kitų mąstytojų kyla nemažai ginčų. Iš pirmo žvilgsnio, šiame pasakojime galima įžvelgti šešėliškosios ir tikrosios realybės perskyrą, kuri neva supriešina dvi tikroves, tačiau Platonas VII *Valstybės* knygos pradžioje nurodo, jog kalbėsiąs apie žmogiškąją prigimtį išprusimo ir neišprusimo atžvilgiu (Plat. *Resp.* 514a). Esminis motyvas Platonui – nusakyti skirtumą tarp autentiškos ir neautentiškos būsenos, kuri iš dalies atitinka kasdieniškosios ir klausiančiosios žmogaus būklės modusus. Pastebėkime, kad *Valstybėje* prieš įvesdamas ir pristatydamas skaitytojui olos analogiją Platonas teigia, jog dialektine galia pasižymintis protas nesinaudoja jokiais jusliniais prieinamais dalykais, o tik pačiomis idėjomis. Priešingai nei diskursyvusis mąstymo registras, dialektika numato tiesioginį supratimą[3] – aukščiausią sielos būseną, kuri atsiveria idėjoms (Plat. *Resp.* 511c-e).

Ankstesniame skyrelyje susiedami metafiziką su prasmės stoka graikiško mąstymo perspektyvoje galime susieti su Šliogerio terminija tardami, kad prasmės stoką lietuvių mąstytojas sieja su *Esmo stoka*, kuri „nusikrato“ žmogiškų, perdėm žmogiškų reikšmių konotacijų ir steigia metafizikos kontūrus. Antai Šliogeris atlieka Platono olos struktūros modifikaciją, įsivesdamas *Klepsidros* įvaizdį, per kurį pateikia savo paties mąstymo branduolinę schemą. Platonas numato prielaidą, jog filosofuojančiam *reikia iš olos išeiti į išorę*, kurioje aptinkama tikroji būtis kaip filosofo siekiamybė. Tuo tarpu, Šliogeris apskritai nenumato mirtingajam tokios galimybės, esą žmogus Esmą gali *patirti tik olos viduje*, bet išėjimas į beformiško ir grynojo Esmo sritį yra ne tik neįmanomas, bet ir nesiektinas (Šliogeris 2005: 238, plg. 2011: 195). Nagrinėdami Klepsidros struktūrą galime įžvelgti Šliogeriui būdingą nuostatą, jog žmogiška baigtinė būtybė gali patirti tik tai, kas jį pasiekia kaip įforminta duotis, todėl saikas ir riba klepsidriškoje schemoje tampa ją grindžiančiais motyvais, kurie kartu esmingai siejasi ir su graikiško tipo mąstymu. Modifikuotoje „Platono oloje“ realizuojasi formos ir beformiškumo samplaika ir kartu aptinkama Šliogerio inovacija – distinkcija tarp Esmo ir su kalba tapatinamos būties. Mat graikai transcendenciją

[3] Platonas VI *Valstybės* knygoje nurodo, jog *tiesioginis supratimas* įgyjamas aktyvuojant aukščiausią sielos būseną, kurią jis įvardija kaip νόησις, lyginant su tarpišku pažinimu, tikėjimu ir įsivaizdavimu (Plat. *Resp.* 511e).

tiesiogiai sieja su būties kontūrais, o Šliogeris grynojo mąstymo sritį sieja su Niekio sritimi, transformuodamas esminį išeities tašką, kuris iš tiesų reiškia, kad ankstesnės Vakarų metafizikos būtis lokalizuojama kalbinėje plotmėje (Kardelis 2006: 211). Šliogerio alternatyvioje vizijoje pamatinė metafizinė žmogaus būklė gravituoja tarp Nieko ir Esmo, kur abu dėmenys susilieja Klepsidros kaklelyje, soponuojančiame platoniškos olos situaciją. Čia atsižvelgiama į Heideggerio iškeltą lemtingą klausimą filosofijai: „ar pati būtis per savo tiesą gali susisieti su žmogaus būtimi?“ (Heidegger 1992A: 101).

Atkreiptinas dėmesys į tai, jog žmogaus patirtyje nei metafizinis Niekis, nei metafizinis Esmas savo grynais pavidalais niekada nepasirodo, bet gali skirtis savo grynumo laipsniais: mat Esmas per žmogaus patyrimo santykį yra susipynęs su būtimi, kuri priskiriama grynajai kalbai ir reiškiasi kaip įforminimo principas. Taigi galime pastebėti, jog Klepsidra ženklina apribotą žmogaus situaciją tarp Nieko ir Esmo laipsniškų konfigūracijų. Todėl žmogaus metafizinę situaciją charakterizuoja gravitavimas link vieno arba link kito ribinio taško Klepsidros srityje. Išėjimas iš olos mirtingai būtybei yra neįmanomas, nes vienas kelias veda į visišką nebūtį, o kitas – į dieviškumo sritį. Kitaip tariant, Niekis ir Esmas nėra imanentiški žmogaus pamatinei situacijai, bet joje nuolat *dalyvauja*. Imanencija šliogeriškoje perspektyvoje suprantama tiek žmogaus patirtinės situacijos, tiek patirties objekto prasme.

Taip pat įdomu yra tai, kad *Niekio* ir *Esmo* poliai, nebūdami imanentiški tiesioginei žmogaus patirčiai, turi kokybinius skirtumus: būtis, priešingai nei Platonui, Šliogerio perspektyvoje kvalifikuojasi tik kaip *pseudotranscendencija*, o tikrosios transcendencijos statusas priskiriamas juslinio Esmo sričiai. Svarbus yra patirties intensyvumo laipsnis, kuris lemiamą akcentą uždeda žmogaus tiesioginei patirčiai, bet transcendavimo vektorius nukreipiamas į tai, kas yra anapus žmogaus. Tradicinės metafizikos požiūriu paradoksalu yra tai, jog su juslumu siejama imanencijos plotmė iš žmogiškos perspektyvos požiūrio taško iš tiesų yra transcendentiška: mat tikroji transcendencija *įvykiškai* realizuojasi, klasikiniu požiūriu žvelgiant, imanentiniame objekte. Tuo tarpu, platoniškoje sampratoje, remiantis paties Platono pateikta analogija, būties perspektyva atsiveria per išėjimą iš olos, kur aptinkama tikroji transcendencija. Šliogeris atlieka priešingą judesį ir platoniškai būčiai priskiria tik netikrosios transcendencijos statusą, kuri esą stokoja juslinės tikrovės sando.

Mąstymu transcendentinė tikrovė Šliogeriui aptinkama tik riba, už kurios stovi tikrieji objektai, galintys atsiverti intensyviausiame regos lauke. Antai graikiškasis θεωρία, kaip stebinčiojo patyrimo registras, pačių graikų tiesiogiai susiejamas su jusline pagava, bet išlaikoma autonomija abstraktaus mąstymo registro atžvilgiu. Nepaisant to, jog Šliogeriui Esmo patirtyje mąstymas dalyvauja kaip objektyvumo ir formiškumo elementas, su Platonu Šliogerio santykis steigiasi ambivalentiškai. Viena vertus, šiuos du mąstytojus jungia graikiško tipo filosofijos provaizdis, pabrėžiantis įformintos tikrovės

svarbą. Sykiu išlieka būdinga bendra metafizikos kaip transcendavimo struktūra: Platonas grynąjį mąstymą kreipia link antjuslinės transcendencijos, o Šliogeriui, atlikusiam savotišką imanencijos ir transcendencijos polių rokiruotę, rūpi bekalbio Esmo stichija, kuri patyrimui atsiveria tik apibrėžtu ir įformintu būdu.

Vis dėlto *patyrimo vienovės* prielaida gali mus stipriai suklaidinti ir įpiršti su metafizika nieko bendro neturinčias konotacijas. Patyrimo vienovę galima interpretuoti kaip tokią grynąją patirtį, kuri numatytų radikalų subjekto ir objekto susiliejimą, užginčijant bet kokią „vidaus“ ar „išorės“ skirtį žmogaus ir pasaulio atžvilgiu. Toks požiūris, nors ir įveikia idiosinkraziškas pažinimo nuostatas ir išvestines distinkcijas bei sugrįžta prie pirmapradžio patyrimo temos, vis dėl to išlieka ydingas metafiziniu požiūriu. Apsiribojus tiesiogiai patiriamų dalykų sritimi gali likti neapmąstyti patyrimą grindžiantys veiksniai, kurie vienokiu ar kitokiu būdu jį funduoja, bet lieka už patyrimo ir anapus patyrimo, dėl to reikalauja transcendavimo veiksmo – *žengti žingsnį anapus kalbos, kartu išliekant kalboje*. Šliogeris, nors ir suponuoja glaudžią imanencijos ir transcendencijos sąveiką *Niekio Sūnaus* patyrimo lauke, tačiau nelieka abejingas metafizinėms ambicijoms – prisiima ontologinius įsipareigojimus ir išvengia imanencijos ir transcendencijos „ištirpdymo“.

Antai lietuvių mąstytojas, užimdamas metafizinę poziciją, išlaiko labai aiškią perskyrą tarp imanencijos, kurią tapatina su grynojo Niekio sritimi, ir Esmo srities, kaip grynojo juslumo šaltinio, kuris pats iš savęs yra absoliuti transcendencija, tačiau žmogaus patirčiai duotas tik baigtinumo modusu. Iš tiesų, net ir pati intensyviausia patirtis yra susijusi su kalba, tačiau ją eksploatuoti galima nevienodais būdais. Štai klasikinė Vakarų metafizika pirmenybę atiduoda antjuslinei būčiai, kurią Šliogeris tapatina su Niekio perspektyva. Pasak Šliogerio, pati kalba atkakliai mums liudija, jog reali metafizinė situacija parodo tik tai, kad Niekio negalima ištarti, nors Niekis yra pirmapradiškesnis už būtį (Šliogeris 2005: 118).

Svarbu yra tai, jog juslinis daiktas Šliogeriui iškyla kaip vienintelė transcendentinės tikrovės galimybė, numatanti medijuoto santykio su tikrove minimumą. Nepaisant to, jog visos juslės daugiau ar mažiau įtarpina patyrimą, daroma prielaida, kad juslinis registras gali būti išgrynintas, „apvalant“ jį nuo kalbinių apnašų. Sekant šios minties trajektorija susidaro prielaidos ištrūkti iš anoniminės patirties lauko: transcendencija gali būti aptinkama imanencijoje, bet ne kaip nuolatinė būklė ar savaiminė duotybė, o tik *įvykiškai*. Taip yra visų pirma todėl, nes žmogus patirtis nuolat sąveikauja su kalba. Būtent šiuo atžvilgiu Šliogerio kalbos įveika kaip veržimasis iš anonimiškumo gali būti suprantama kaip juslinio patyrimo ir mąstymo dialektika. Į pirmą planą čia iškyla betarpiškumo lūkestis, kuris vis dėlto išlieka paradoksalus: pačia kalba Šliogeris bando pasakyti tai, kas iš principo grynąja kalba neišreiškiama.

Platoniškosios olos modifikacija išties reabilituoja kasdienę patirtį, bet nukreiptumas į idealius pavidalus išlieka: platoniška mąstymo dialektika išvedama į juslinės patirties lauką, kuriame reiškiasi bipoliškas ir kartu dialektiškas mąstantis matymas ir matantis mąstymas, tarytum išpildantis Herakleito lūkestį: teikti pirmenybę tam, ką galima patirti ir regėti (MA 111 = DK 55). Kartu tai yra patyrimo vienovės perspektyvą įgalinanti prielaida, kuri gali būti traktuojama kaip metafizinė.

Aktualizuodami Šliogerio savitą metafizikos sampratą, turime taip pat panagrinėti kitą probleminį lauką, kurį aptinkame egzistencinio mąstymo paradigmoje, o po to vėl sugrįžti prie juslinės transcendencijos tematikos, įtraukdami ir aktualizuodami naujas perspektyvas ir įvertinti jose aptinkamas bei problemos svarstymą papildančias aspektacijas.

2. EGZISTENCINIS MĄSTYMAS IR NEIŠSEMTOS METAFIZIKOS GALIMYBĖS

2.1. Metafizika ar anti-metafizika?

Ankstesniame skyriuje suprobleminus santykį tarp metafizikos ir patyrimo konceptualinių sandų paaiškėjo ne tik dvilypis šio santykio pobūdis, bet sykiu atsiskleidė transcendencijos ir imanencijos perskyros struktūriniai elementai, sudarantys galimas metafizinio mąstymo prielaidas. Tai yra pagrindas užklausti, kaip keičiasi metafizinio mąstymo profilis vėlesnėje filosofijos tradicijoje. Galbūt metafizikos suklestėjimas nėra vien tik graikų mąstymui būdinga savasties bruožas, bet skleidžiasi per visą filosofijos istoriją savais pavidalais, kurie ne visais atvejais *eksplicitiškai* suformuojami, kai atsiribojama nuo bet kokios metafizikos, bet *implicitiškai* glūdi tose filosofinėse prieigose? Metafizikos atžvilgiu egzistencinio mąstymo suklestėjimas dažniausiai vertinamas gana kontroversiškai, kai kada rutiniškai interpretuojamas kaip radikali alternatyva klasikinei metafizikai. Mat žvelgiant iš šalies įprasta manyti, jog egzistencinė paradigma paneigia klasikinio mąstymo prielaidas, iš visiškai naujų prielaidų polemizuoja su metafiziniu mąstymu, o kai kurių vertinimu – sudaro pagrindą radikaliai priešingam požiūriui į tikrovę, kuris suponuoja metafizikos įveikos motyvą ir nutolsta nuo klasikinės graikų paradigmos. Tad probleminis abiejų paradigmų pagrindo klausimas kartu yra ir metafizikos likimo tema, kuri aptinkama Šliogerio mąstyme. Pabandykime išskleisti egzistencinės paradigmos probleminius punktyrus ir užklauskime: kaip galima būtų svarstyti metafizikos problemą egzistencinio mąstymo arenoje, kurioje grynojo mąstymo ir savaimingos tikrovės ir esinių tapatybės fundamentalumą nustelbia įvykiškumas ir subjektyvumas, o kraštutiniu atveju – policentriškumas?

2.2. Egzistencinio mąstymo užuomazgos racionalizmo krizės kontekste

Pradėkime nuo egzistencinio mąstymo ištakų problemos ir pabandykime aptikti sąsajas su graikiška paradigma, aptardami racionalizmo krizės esmę. Kaip žinia, Descartes'o mąstymas ir vėlesnė jo sklaida filosofijoje siejama su posūkiu link pažįstančiojo subjekto, kuris iš pirmo žvilgsnio tam subjektui numato centrinę vietą – pagrindą, nuo kurio atsispiria visas mąstymas – todėl autorinė mąstymo perspektyva čia tarsi turėtų pelnyti išskirtinę svarbą ir atliepti mūsų aptartas pamatines antikinio filosofavimo nuostatas. Naujųjų laikų dekartiška filosofija refleksija ir metodine abejone[4] siekia

[4] Reikia fiksuoti, jog metodinė abejonė menkai dera su pačiam gyvenime aptinkamu refleksijos aktu. Descartes'o suformuluotas metodinis pažinimo principas, kaip pastebi Gadameris, spontaniškai abejonei užbėga už akių (Gadamer 2019: 246). Tai reiškia, jog Descartes'ui pats abejojimo aktas peržengia *epistemologijos* sritį ir paliudija *ontologinį* būtiškumą.

išsivaduoti iš tradicijos autoriteto, tačiau, priešingai savo tikrosioms intencijoms, pasuka link tokio subendrinto žinojimo, kuris nutraukia šaknis su individualaus patyrimo preferencijomis. Tillicho žodžiais tariant, „dingsta žmogus su savo painia padėtimi“ (Tillich 1999: 97). Kritiniu požiūriu įdomu yra tai, kad Descartes'o subjektas kaip savo stiprybę numato metodinės prieigos universalumą, todėl neįgyja jokio egzistencinio matmens – jis griežtai apvalomas nuo individualaus patyrimo turinių. Iš subendrinto subjekto kylančio žinojimo reikšmė metodo atžvilgiu, kuriam būdingas intersubjektyviai bendras tikrumo laipsnis, nepakinta vieną subjektą pakeitus kitu. Descartes'o žodžiais tariant, mąstymo veikla be metodo yra ne kas kita, o „netvarkingi užsiėmimai ir neaiškūs gudravimai, [kurie] blėsina natūralią šviesą bei temdo protą“ (Dekartas 1978: 31). Tad kyla klausimas, ar tikrumo patvirtinimą įgyja tik tie dalykai, kurie pilnai ir neabejotinai gali būti įrodomi?

Absoliutaus tikrumo reikalavimas žinojimui numano tai, jog iš principo neatsakomi klausimai gali būti nepagrįstai diskvalifikuojami iš filosofavimo arenos, o juk būtent klausimo atvirumas, kaip jau bandėme parodyti, sudaro antikinės filosofijos branduolį. Antai Platonas gi filosofo egzistencinį tipą charakterizuoja kaip „amžiną stokos sugyventinį“, nuolat tarpstantį tarp neišmanymo ir išminties (Plat. *Symp*. 203e-204a), o Aristotelis net ir iš pačių mokslų reikalauja tik tiek tikslumo, kiek leidžia dalyko prigimtis (Arist. *EN*. I.3 1094b). Tuo tarpu, Naujųjų laikų racionalistai tikėjo, kad pažintinio proto diskursyvi išsklaida programiškai orientuojasi į tikrą žinojimą: egzistencinio pobūdžio prasmės stokos santykį čia nustelbia pažinimo metodas, kurio ryškiausia išdava – subjekto ir objekto skilimas. Todėl akivaizdu, kad pamatinis racionalistinio filosofavimo orientyras iš esmės sutapo su mokslinio pažinimo orientyrais, o proto taisyklėmis besivadovaujantis subjektas iš anksto apriboja bet kokio objektiškumo galimybes: Descartes'o pažįstantysis *ego* niekur anapus savęs neranda transcendentinės tikrovės, todėl nutraukia visus saitus su tuo, kas jam išoriška ir svetima (Keaton 1974: 94).

Darosi akivaizdu, kad mąstymo atvirumas nėra palankus galutinių atsakymų ieškančiai sąmonei. Pažįstantysis subjektas užsidaro imanentiškumo terpėje ir pasineria į juslinio pasaulio užmarštį, bet kartu numato episteminį tikrumo kodą universaliam žinojimui „atrakinti“. Todėl bet kuris į daiktišką pasaulį orientuotas patyrimas subordinuojamas metodiškoms imanentiško subjekto patyrimo taisyklėms. Descartes kviečia viskuo suabejoti, ši kvietimą siedamas su laisvo mąstymo pamatiniu bruožu, bet pačios metodinės abejonės prasmės pilnai neužklausia. Reikia pripažinti, kad neabejotinas metodinio pažinimo krypties privalumas yra mokslų atsinaujinimas ir suklestėjimas, tačiau vėlesnė filosofijos raida parodė, kad įsigalėjus filosofijai kaip pažinimo teorijai kartu pasidarė problemiškas pačios filosofijos kaip

Priimant metodą, subjektas *a piori* save laiko tikresniu už tai, kas jam išoriška. Tad perėjimas prie introspektiškumo turi ne pažintinio skepsio reikšmę, o jai priešingą – įsteigia griežtas taisykles pažinimo principams, kurie atšaukia bet kokios objektyvios tikrovės savaiminį galiojimą.

savarankiškos disciplinos tapatybės statusas. Metafizikos požiūriu, racionalistinėje filosofijoje „objektas“ nebesutampa su anapus žmogaus egzistuojančiu daiktu, o savarankiška būtis-anapus-žmogaus praranda prasmę (Šliogeris 1996: 388).

Moderniosios krizės akivaizdoje egzistencinio mąstymo kryptis paprastai suprantama kaip atsakas į racionalizmo tradiciją. Tad egzistencinės filosofijos mąstytojams neatsitiktinai tenka atsigręžti į graikišką nuostatą, kad mūsų galimybės pažinti tiesą išbaigtu pavidalu yra ribotos, tačiau aistringas veržimasis link tiesos nėra tuščias reikalas, nes egzistenciškai perkeičia tą, kuris mąsto. Šį bruožą aptinkame su egzistencinio mąstymo pradžia siejamo Kierkegaardo įžvalgose. Priešingai nei racionalistinėje filosofijoje, egzistencinis subjekto dėmuo Kierkegaardui pasirodo esantis ankstesnis ir pirmapradiškesnis už pažinimo metodą įsteigiantį santykį. Pažinimas šiuo atžvilgiu pasirodo kaip šuolis iš konkretybės į visuotinybę, todėl netinka pirmapradei egzistencinei situacijai išreikšti. Kaip teigia Šliogeris, „filosofija užsimezga filosofinėje būsenoje, o pastaroji yra individualus ir savaime nesuvisuotinamas įvykis (Šliogeris 1996: 65). Visgi modernybės pastanga filosofiją paversti mokslu kraštutinę ribą pasiekia Hegelio mąstyme, kurio akivaizdoje, viena vertus, siekiama įveikti subjekto-objekto perskyra pašalinant subjektyvumo liekanos, o kita vertus, tiesa imama suprasti kaip sąvokos judėjimo rezultatas (Šliogeris 1981: 41). Antai Tillichas pastebi, jog pasitraukdamas nuo Hegelio esmių sistemos Kierkegaardas išprovokuoja egzistencinio patyrimo nuostatą, bet kartu steigia naują filosofavimo kryptį, kuri kviečia pripažinti, kad žmogus iš principo neturi gryno objektyvumo pozicijos, iškylančios aukščiau baigtinumo: pažintinė funkcija yra taip pat egzistenciškai sąlygota kaip ir visa jo būtis (Tillich 1999: 93). Kita vertus, reikia įžvelgti, jog egzistencinis posūkis metafiziškai nusiteikusiam mąstymui kelia imanentizmo pavojų. Tad koks tos naujai besisteigiančios krypties santykis su tradicija?

Kierkegaardas, priešpastatydamas baigtinio žmogaus situaciją grynajam mąstymui – tą reikia fiksuoti – nutolsta nuo modernaus racionalizmo, renkasi diametraliai priešingą filosofavimo kryptį – visuotinybei priešpastato individą ir iš partikuliaraus egzistencinio patyrimo pozicijų ieško betarpiško santykio su tikrumo šaltiniu, kurio grynuoju mąstymu nepelno pažįstantysis subjektas. Kai „refleksijos filosofija“ eksploatuoja savo filosofinę programą, kyla neįveikiamų sunkumų. Bene didžiausias iš jų yra, kaip pastebi Sodeika, klausimas apie pačios reflektuojančios sąmonės tikroviškumą (Sodeika 2010: 48). Danų mąstytojas bando ieškoti sprendimo betarpiškam tikrumui pelnyti. Jis mano, kad nuolat veikiamas egzistencinės aistros protas vis dėlto nori pasiekti mąstymo ribą: paradoksą sieją su tam tikra minties aistra, kai norime aptikti tai, kas peržengia mūsų mąstymo ribas. Kierkegaardo žodžiais tariant, „bet kurios aistros aukščiausias laipsnis visada yra norėti savo baigmės, taip ir aukščiausia proto aistra yra norėti susidūrimo, nors susidūrimas vienaip ar kitaip taps jo pražūtimi“ (Kierkegaard 2000: 62). Tuo

požiūriu, kaip jis pats akcentuoja, didžiausias mąstymo trūkumas yra vengti nežinomybės. Griežtų pažinimo kriterijų vedamas protas patiria *fiasko*: mat paaiškėja, kaip menkai tepagrįstas proto teigimas gebant sukonstruoti adekvačią to, kas anapus proto, idėją. Jei nežinomojo ar nepažinaus idėja tikrai yra kažkas, ko negalima pamąstyti, tai ji ne šiaip skiriasi nuo mąstymo – pažymi Kierkegaardas – bet skiriasi nuo jo absoliučiai (Kierkegaard 2000: 14).

Kierkegaardo įžvalgoje aptinkame pastangą įveikti objekto ir subjekto supriešinimą, kurį įtvirtina reflektuojanti sąmonė: bandoma atrasti prieigą, kuri nesuskaidytų patirties vientisumo pagal dekartiškojo dualizmo prielaidas. Štai Jaspersas, kalbėdamas apie *aprėptį*, siekia patyrimo lauke identifikuoti tai, kas yra anksčiau už objekto ir subjekto skilimą, kas peržengia objektyviuojančią refleksiją. Kai mūsų mąstymo objektas esame mes patys, anot Jasperso, tuomet mes tampame tarsi kažkuo kitu ir kartu liekame tapatūs sau kaip mąstantis *Aš*, kuris mąsto save patį, tačiau niekada negali būti mąstomas kaip įprastinis objektas, nes jis visada yra kiekvieno suobjektinimo prielaida. Ši pamatinė mūsų mąstymo situacija įvardijama subjekto-objekto skilimu (Jaspers 1998: 30-32). Taigi kiekvienam objektui, kiekvienam mąstomam turiniui būdingas dvejopas skilimas. Visų pirma jis yra susijęs su mąstančiuoju subjektu ir, antra, susijęs su kitais objektais. Kaip mąstomas turinys jis niekada negali būti visuma, ar juolab visuotine *būtimi savaime*. Tad bet kuris objektyvios tikrovės pagrindimas remiasi egzistencinio patyrimo sandu.

Ieškant būdų įveikti moderniosios filosofijos krizę, ima transformuotis moderniajam racionalizmui alternatyvi mąstymo stiliaus specifika, susitelkianti ties ta sąmonės dalimi, kuri neprieinama objektyvuojančiai refleksijai. Mūsų nagrinėjamos problemos požiūriu svarbu yra tai, jog Kierkegaardo perspektyvoje grindžiamas egzistencinis mąstymas pasidaro atidus pirmapradžio patyrimo tematikai, – atsisako pretenzijos į griežtą subjekto ir objekto perskyrą, kuri iki tol buvo palanki įrodymais ir refleksijos svarba pernelyg pasitikinčiai dekartiško tipo filosofijai. Pasitelkę danų mąstytojo prielaidas įžvelgėme egzistencinio patyrimo sugrąžinimą į filosofijos teminį lauką, tačiau liko neaptartas metafizikos sandas. Iš tiesų, egzistencinio mąstymo sąsajos su metafizika išlieka prieštaringos: mat egzistencinė būsena pati savaime neturi nei teisingumo, nei klaidingumo atributų, lieka abejinga ir uždara tam, kas nėra ji pati. Todėl tenka grįžti prie rūpimo klausimo: kaip galima metafizika iš egzistencinio mąstymo perspektyvos?

2.3. Metafizikos kritika kaip patyrimo reaktualizavimas

Egzistencinio mąstymo ir klasikinės paradigmos priešprieša ryškiausiai aptinkama Nietzsche'ės mąstyme, kuriame priekaištai metafizikai išreiškiami kartu su aršia kritika klasikinei tiesos sampratai. Vakarų mąstymo tradicijoje nuo Antikos iki Naujųjų laikų laikų buvo tikima, jog: a) *egzistuoja nuo pažįstančiojo subjekto nepriklausoma tikrovė;* b) *grynojo mąstymo pagava įgalina adekvatų savaiminės tikrovės atskleidimą*.

Pripažinę šias dvi klasikinei paradigmai būdingas prielaidas galime fiksuoti, jog, nepaisant to, kad metafizikos istorija apima ginčus dėl episteminių tiesos kriterijų, o taip pat ir pačios tikrovės ontologinės sąrangos, vis tik abi pamatinės prielaidos – tiek epistemologiniu, tiek ontologiniu atžvilgiu – nebuvo radikaliai užklausiamos iš pačios metafizikos pozicijų. Tuo tarpu, Nietzsche'ės mąstymo inovatyvumas iškyla visų pirma tuo požiūriu, jog griežtai atmetamos abi prielaidos, betarpiškai tikrybei implikuojant ne tik pažintinį, bet ir moralinį naivumą (Nietzsche 1991A: 347). Antai Nietzche'ės mąstyme bandoma užginčyti ne vienokią ar kitokią tiesos sampratą, bet atšaukiama pati skirtis tarp tiesos ir netiesos. Tai yra radikalus žingsnis. Juk akivaizdu, kad panaikinus šią priešpriešą netenka galiojimo ir ontologinė perskyra tarp „regimojo" ir „tikrojo" pasaulio. Dėl to nėra ir negali būti adekvačios teorijos pasauliui pažinti, nes bet koks pažinimo vyksmas primeta savo tvarką tikrovei ir tikėjimą pačios tvarkos egzistavimu. Taigi kiekvienas proto kategorijomis besiremiantis pasaulio pažinimas iš esmės tėra tik viena iš daugelio galimų pasaulio interpretacijų (Mickevičius 2004: 42).

Nietzsche įžvalgiai pastebi, jog bet kuris pažinimas neišvengia pažįstančiojo subjekto išankstinių preferencijų, įsisamonintų arba neįsisamonintų nuostatų, moralizavimo ir suinteresuotumo dalykų atžvilgiu, nors dažniausiai šios aplinkybės nesutampa su deklaruojamais siekiais. Nietzsche'ės žodžiais tariant, „iš tikrųjų filosofai specialiai ramsto išankstinę tezę, atsitiktinę mintį, „įkvėpimą", abstrakčiai suformuluotą, išgrynintą slaptą troškimą; visi jie advokatai, tik nenori būti taip vadinami" (Nietzsche 1991A: 322). Kitaip tariant, klasikinė Vakarų mąstymo tradicija, anot Nietzsche'ės, nereflektuoja meta-teorinių filosofinės prieigos motyvų, kurie veikia pirmapradiškiau nei vidinę pažinimo struktūrą sudaranti loginė konkrečių argumentų grandinė. Objektyvistinei pažinimo preigai Nietzsche priešpastato perspektyvistinį pasaulio matymo ir mąstymo būdą, kuris neįpareigoja mąstančiojo subjekto visų perspektyvų subendravardiklinimui, todėl sykiu nenumato būtinumo griežtai įsipareigoti kuriai nors iš jų. Tokia laikysena lemia ne tik monocentrinės prieigos transformaciją į policentrinę, bet sykiu pakeičia prasmės įsisteigimo dinamiką. Jeigu tarsime, kad bet kuri metafizinė pozicija orientuojajasi į savaimingą tikrovę, tai Nietzsche'ės mąstyme individualaus patyrimo perspektyva radikaliai priešpriešinama bet kokiai transcendencijos galimybei, todėl gali kvalifikuotis kaip *anti-metafizinė*. Tačiau tiek dekartiškai

sąmonei, tiek Nietzsche'i būdingas bruožas išlieka imanentizmas. Vis dėl to konceptualūs skirtumai tarp dekartiškos ir egzistencinės sąmonės išlieka. Reikia juos išryškinti.

Pažįstantysis subjektas tikisi pelnyti tikrą žinojimą, kuris atvertų savaime egzistuojančias prasmes, turinčias visuotinį galiojimą. Tuo tarpu, atsisakius privilegijuotos ir centruotos pažinimo prerogatyvos, prasmės šaltinis perkeliamas iš visiems galiojančios objektyvios tikrovės į paties individo patyrimo lauką, kuriame individas pats iš savęs ima jas steigti. Tuo požiūriu, bet kuri individo interpretacija neapeliuoja į tikrąją dalykų padėtį, bet nurodo į vieną ar kitą prasmių lauką, kuris negali būti išreikštas kaip atitinkantis objektyvią dalykų padėtį. Taigi Nietzsche'ės perspektyvizmas visas reikšmes ir prasmes išveda iš subjekto kaip jo kūrybos rezultatą. Vadinasi, visos galimos tikrovę aiškinančios interpretacijos turi įtraukti individo vidujybės aspektą, kuris ir įgalina perspektyvą. Pasidaro problemiška hierarchiškai klasifikuoti ar priskirti prioritetus prasmėms, kurios ne atrandamos anapus subjekto, bet jo paties sukonstruojamos – šitaip Nietzsche individualizuoja Kanto transcendentalinio subjekto struktūrą, kuri abstrahavosi nuo individualių sąmonės turinių. Todėl prieinama išvados, kad pats pasaulis neturi savaiminės prasmės, kuri būtų išoriška subjektui ir nuo jo nepriklausoma (Nietzsche 1968: 267).

Vienoje iš savo trumpų esė *Apie tiesą ir melą ne moralės požiūriu* Nietzsche iškelia tiesos vertės klausimą ir pateikia įžvalgų, kurias, žvelgdami iš šalies, galėtume gana paradoksaliai suprasti kaip tikrosios dalykų padėties apologetiką: individas, anot Nietzsche'ės, norėdamas išlikti kitų individų atžvilgiu, natūraliomis gyvenimo sąlygomis intelektą dažniausiai naudoja apsimetinėjimo ir prisitaikymo reikmėms. Demaskuodamas žmogaus intelektą Nietzsche pratęsia savo mintį teigdamas, kad iš tikrųjų individas, prisidengdamas tiesos skraiste, neapkenčia ne klaidinimo, o tam tikrų jo rūšių – nepageidaujamų, jam priešiškų padarinių. Neatsitiktinai su tokiu pat ribotu požiūriu žmogus pageidauja ir tiesos. Jis trokšta malonių, gyventi padedančių tiesos rezultatų (Nietzsche 2011).

Reikia pripažinti, kad toks gana vienpusiškas intelekto demaskavimas yra problemiškas įvariais aspektais. Abejonių kelia tai, ar išties visais laikais tiesos idealas buvo pridengtas vienokio ar kitokio pobūdžio pragmatiniais motyvais, nors akivaizdu, kad Nietzsche labai taikliai įžvelgia intelekto instrumentinį, o kartu ir normatyvų pobūdį. Nepaisant to, išlaikoma pretenzija į tikrosios dalykų padėties atskleidimą, todėl galima išsakyti pastabą Nietzsche'ės atžvilgiu, jog jam pačiam visgi *rūpi* tikroji dalykų padėtis. Manytume, jog tai ir yra tikroji Nietzsches įžvalgų prasmė: negailestinga išsisėmusios tradicijos kritika pasiekia savo ribas, o radikali išsisėmusio mąstymo krizės diagnozė nurodo atsinaujinimo kryptį, sudaro sąlygas gyvai minčiai tiek klasikinės paradigmos rėmuose, tiek radikalios naujybės siekiančiai srovei, paženklintai postmodernizmo vardu. Paradoksalu yra tai, jog pats kritikuodamas visą vakarų tradiciją Nietzsche kalba iš privilegijuotos pozicijos, kuri nešasi pretenziją pamatyti, kaip yra *iš tikrųjų*.

Dėl to ima aiškėti, jog vokiečių mąstytojo išpuolis prieš tiesą nuvainikuoja pažinimo pretenzijas į visuotinį galiojimą, bet gilesne prasme, kuri pasirodo užklausiant paties Nietzsche'ės prieigos statusą, neatsisako rūpesčio dėl tikrosios dalykų padėties: atsisakoma pretenzijų į grynosios esaties visuotinybę, bet reaktualizavus individualaus patyrimo perspektyvą, subtilesniu būdu netiesiogiai sugrįžtama prie tikrovės problemos ištakų.

Nietzsche'ės atveju prieiga prie tikrovės galima tik pripažinus jos duoties būdą, kuris atsiveria ne objektyviai, o per pavienio individo perspektyvą, kuri pirmiausia priešpastato save grynajam pažintiniam subjektui. Iš to seka gana netikėta išdava, kurią galėtume nusakyti taip: klasikine tiesos samprata besirėmusi vakarų mąstymo tradicija naiviai tiesą tapatino su objektyvuojančiu racionaliu pažinimu, bet visiškai neatsižvelgė į kitus tikrumo modusus, kuriuos įmanoma tematizuoti tik pripažinus individualios egzistencijos duoties būdą. Šioje perspektyvoje pažintinis siekis praranda savo tariamą neutralumą: sąveikauja su kūniškumu, aistromis, norais, interesais ir reikmėmis. Irracionalūs gyvenimo srauto elementai nustelbia racionaliuosius, virsmai darosi svarbesni už statišką tapatumą. Todėl viena iš svarbiausių Nietzsche'ės pamokų klasikinio mąstymo paradigmai galėtų būti išreikšta tiesos kaip patirties aktualizavimu, kurio aktualizuoti iš principo negalėjo (ir net nesiekė) bendromis sąvokomis operuojantis ir dėl to, sakytume, visuotinybės klystkeliais klaidžiojantis racionalus pažinimas, nutolęs nuo kasdienio patyrimo lauko, nuo kurio, beje, bando pradėti ir Šliogeris, teigdamas, kad patirties betarpiškumas pririštas prie „mano" patiriančio žvilgsnio, esmingai autorizuotas, patirties lauke, kuriame niekas negali pakeisti suverenaus tikrovės dalyvio, turinčio konkrečias juslines duotis (Šliogeris 2009: 355).

Vis dėlto pateiktas sugretinimas su klasikine paradigma yra rizikingas ir išlieka kontroversiškas. Nepaisant mūsų bandymo įžvelgti Nietzsche'ės įžvalgų svarbą filosofinės tradicijos atsinaujimui, *Linksmojo mokslo* autoriaus mąstymas negali būti griežtai konceptualizuotas ar sistemiškai apibendrintas jo paties mąstymo šviesoje, nepastebint tradiciją peržengiančių prielaidų, kurios suponuoja policentrinį pasaulio matymą. Nepaisant to, jog Nietzsche'ės perspektyvistinėje prieigoje, kaip ir graikų mąstyme, aptinkame subjektiškumo ir objektyvios tikrovės asimetriją, tačiau, priešingai nei klasikinę paradigmą formuojančiame graikų mąstyme, persvarą asimetrijoje įgyja subjektiškumo polius – individualaus patyrimo sandas sukompromituoja bet kokią savaimingą prieigą prie metafizikos. Tai reiškia, kad bet koks mąstymas negali būti priklausomas nuo visuotinybės kaip *a priori* duotybės, bet visada turi prasidėti ir būti paliudytas individualios egzistencinės patirties (Kaufmann 2016: 226-227). Galima pastebėti, jog metafizikos reabilitavimo svarbos požiūriu pozityvu yra tai, jog Nietzsche paneigia racionalaus subjekto sukonstruotos visuotinybės pretenzijas, provokuoja pripažinti, jog iš pažintinių nuostatų kylanti

objektuvuojanti refleksija lieka subjekto imanencijoje ir sykiu projektuoja dirbtinę transcendenciją, nors pati iš savęs neatsisako pretenzijos į tikrąją dalykų padėtį: pažintinis santykis su tikrove suvokiamas kaip vienintelis privilegijuotas kelias atskleisti esatį. Tačiau iš paties Nietzsche'ės pozicijų neaptinkame pastangos reabilituoti transcendencijos judesį, – egzistencinio subjekto perspektyva nutraukia saitus su metafizika. Tuo tarpu, Šliogerio mąstyme, nepaisant jį su Nietzsche jungiančio motyvo, – patyrimo perspektyvos aktualizavimo, klasikinei paradigmai būdingu *spiritus movens* išlieka transcendavimo veiksmas: veržtis iš subjektiškumo link metafizinių duočių.

Ir vis dėlto artikuliuodami savo pačių prieigą galime teigti, jog Nietzsche, susidorojęs su metafizinėmis užgaidomis ir nepagrįstomis pažinimo teorijos pretenzijomis į tiesą, suteikia pagrindą atsinaujinti klasikinei paradigmai, kurios išpildo išsikeltą reikalavimą atsiriboti nuo griežto pažinimo totalumo, bet išsaugo savaimingos tikrovės egzistavimo galimybę – iš naujo persvarstyti prieigą prie transcendencijos. Nepaisant to, jog paties Nietzsche'ės laikysena prasilenkia su klasikinės paradigmos nuostatomis, svarbu yra tai, kad vokiečių mąstytojo įtaka aptinkama ir prieš tai minėtoje klasikinėje paradigmoje, kurią reformuoti bei atnaujinti siekė Heideggeris. Juk šią galimybę, sekdami Nietzsche'ės pramintu taku, galime interpretuoti kaip vieną iš daugelio perspektyvų: perspektyvistinė prieiga kaip alternatyva objektyvistiniam pažinimui iš naujo aktualizuoja patyrimo reikšmę ir klasikinei paradigmai palieka metafizikos atsinaujinimo lūkestį.

Prasmės problema Šliogerio mąstyme gali būti siejama su gana prieštaringomis konotacijomis. Visos prasminės tikrovės redukcijos aiškinamos kaip antropomorfinės falsifikacijos, todėl prasminė sistema veikia ne referentiniu, bet uždaru cirkuliariu principu, kai artikuliuotos prasmės nurodo ne tikrovę, o kitas prasmes (Ruzas; Šaulauskas 2010: 81).Viena vertus, prasmė traktuotina kaip autentiškos egzistencinės pagavos sąlyga, kuri katu įgalina ir pačią metafiziką, numato tikslingumą, betarpiškai sieja individą su tikrovės visuma, lokalizuoja konkrečioj erdvėje ir laike. Tuo požiūriu, prasmė traktuojama kaip egzistencinis vertingumas, rišlumas, kontekstualumas. Kita vertus, prasmės siekis lieka uždaras sužmogintos tikrovės imanencijoje, todėl prasmė kaip galutinis siekis dėl savo abejingumo transcendencijai kartu yra ir metafizinis neįgalumas. Tuo tarpu, transcenduodamas žmogiškų prasmių perspektyvą Šliogeris siekia būti *su* daiktais *anapus* prasmės: daikto beprasmiškumas suprantamas kaip autonomiškas kalbos atžvilgiu.

Patekus į neatsakomų filosofinių klausimų stichiją, naivu tikėtis galutinių atsakymų, o būtent todėl esame skatinami su pačia kalba veržtis prie to, kas nėra tapatu kalbai. Modernybės krizės kontekste ima aiškėti, jog kurdami griežtas pažinimo struktūras, kalbą mes suabsoliutiname ir tuo pat būdu priartiname filosofiją prie sofistikos. Aktualizuodami Šliogerio prieigą turime neišvengiamai sutelkti dėmesį į tai,

ką ji byloja pati savaime, be jokio interpretacinio fono ir kalbos triukšmo. Kitaip tariant, Šliogerio filosofijai turi būti pasitelkti tik tie raktai, kuriuos pasiūlo ji pati (Kardelis; Kučinskas 2015: 21-23).

Įžvelgiant dalinį Šliogerio prieigos panašumą su egzistencinio mąstymo paradigma, galime aptikti, jog savo mąstymą siedamas su autentiško patyrimo paieškomis Šliogeris pasiūlo racionalizmo kaip griežto pažinimo įveiką: jis sušvelnina pažintines filosofijos pretenzijas, siekdamas ne pažinti, o veikiau *papasakoti* tai, ką pats patyrė, bei kas atitinka atsivėrimo tikrovei pirmapradiškumą, kiek tai iš principo įmanoma. Vis tik egzistenciniam mąstyme aptinkama svarbi skirtis tarp autentiškumo ir neautentiškumo Šliogerio mąstyme pasirodo gana savitai. Lietuvių mąstytojui, priešingai nei fenomenologijos ar hermeneutikos krypčių atstovams, ši skirtis turi metafizinę prasmę: pastanga įveikti autoreferentišką kalbinį barjerą siekia atsiverti jusliškai patiriamiems esiniams. Atsisakius griežto kalbėjimo apie tikrovę, kurį numato pažintinis santykis, ši metafizinė nuostata tikrovės atžvilgiu steigia alternatyvų santykį tiek su pasaulio daiktais, tiek su pačia kalba. Svarbu yra tai, jog autorinė patirtis negali būti savaime sutapatinama su filosofinių tekstų kalbiniais masyvais, todėl Šliogeris, patyręs egzistencinės krypties mąstytojų įtakas, pažintinę prieigą atmeta kaip invazinį, neautentišką santykį su pasauliu.

2.4. Metafizikos atsinaujinimo trajektorijos

Egzistenciniam mąstymui priskiriamo Heideggerio santykis su pačiu egzistencializmu yra gana problemiškas būtent dėl to, jog pamatinė vokiečių filosofo siekiamybė buvo išsivaduoti iš subjektiškumo inercijos mąstyti *būti kaip būtį* (Šliogeris 1981: 98). Žvelgiant iš šalies, subjektiškumu apsiribojanti egzistencinė prieiga tiek Heideggeriui, tiek Šliogeriui pasirodo kaip stokojanti atsivėrimo tikrovei *par excellence*. Egzistencialistai į pirmą planą iškelia žmogaus gyvenimo prasmės lauką, todėl nureikšmina anapus žmogaus esančią plotmę, kompromituoja bet kokios savaiminės tikrovės galimybę. Šliogeris kartu su egzistencializmo etiketės besikračiusiam Heideggeriu siekia įveikti ne tik epistemologines racionalizmo pretenzijas tikrovės atžvilgiu, bet taip pat ir egzistencinės filosofijos žmogiškos perspektyvos imanentinį uždarumą, vedantį ne į autentišką patirtį, o kreipia link absoliutaus sužmoginimo (Šliogerio terminais, – *panhominizmo*), prie kurio prišliejami žmogiškos būties konstruktai. Įdomi įtampa tarp metafizikos ir anti-metafizikos steigiasi Heideggerio tekste *Nietzsche'ės žodis „Dievas mirė",* kuriame galima įžvelgti resursų metafizikos atsinaujinimui.

Heideggerio perspektyvoje Nietzsche'ės įžvalgų reikšmė visų pirma steigiasi per kritišką santykį su metafizikos tradicija. Verta atkreipti dėmesį, jog interpretuodamas Nietzsche'ę Heideggeris atsargiai vertina savo prielaidas, ieško išlygų, bando užmegzti produktyvų dialogą su savo pirmtakais. Tuo požiūriu, net ir Nietzsche'ę bandoma sutaikyti su klasikinės filosofijos paradigma, nors nevengiama

pripažinti, kad be aršios metafizikos kritikos vargu ar būtų pavykę suformuoti esminius egzistencinio mąstymo principus. Visgi nepaisant to, kokias prielaidas žvelgdami iš šalies mes bepriskirtume pačiam Nietzsche'ei, galime tarti, jog svarbiausios Heideggeriui pasirodo įžvalgos apie *valią galiai* (*Wille zur Macht*), kurios interpretuojamos kaip visos metafizikos permąstymas, aptinkant jos nihilistinį pobūdį (Heidegger 1992B: 169).

Bandydamas suprasti valios galiai principą Heideggeris užklausia, kaip pats Nietzsche supranta *vertybės* sąvoką, kuo ji apskritai grindžiama. Šiuo rakursu bandoma visą Nietzsche'ės filosofiją paaiškinti kaip ribinį metafizikos atvejį, kurios centre postuluojamos policentrinę prieigą anticipuojantys veiksniai. Vis tik vargu, ar pats Heideggeris galėtų dėti lygybės ženklą tarp nyčiškos metafizikos ir tos, kurią aptinkame pas Descartes'ą ar Platoną. Todėl, su išlygomis pripažįstant metafizikos kaip tokios tolydumą su Nietzsche'ės mąstymu, sykiu neišvengiama uždavinio parodyti, kuo valios galiai metafizika skiriasi nuo tos, kurią aptinkame klasikinių mąstytojų darbuose. Juk valios galiai principas, priešingai nei visa tradicinė Vakarų metafizika, nėra išreiškiamas *tapatumu* ar kokia nors fiksuota *substancija*. Bet kuris pasenęs principas, bet kurio savo gyvastį praradusio vertybės užleidžia vietą naujybei, neimplikuoja jokio prisirišimo prie įsteigtos tvarkos. Taigi žodis „*tapsmas*" galėtų būti vienas iš raktų suprasti Nietzsche'ės savito pobūdžio „metafizikai", kuriai dažniausiai suteikiamas į tapatumą orientuotas prasmių laukas. Štai kodėl kritikuodamas didžiuosius metafizikus Nietzsche su tam tikromis išlygomis Herakleitą pasirenka kaip savo sąjungininką: „Herakleitas amžinai teisus sakydamas, kad būtis yra tuščia fikcija" (Nietzsche 1991B: 515).

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad vertybės išaiškinimas atsiremia ne į konkrečius turinius, o veikiau į savo duotybės būdą, kuris ir siejamas su metafiziniu mąstymu. Todėl Heideggeris čia fiksuoja, kad „vertybės esmė yra būti požiūriu" (Heidegger 1992B: 183). Čia mes aptinkama jau anksčiau aptartus perspektyvistinės prieigos bruožus. Dar geriau perspektyvoje angažuotos vertybės pobūdį atskleidžia Heideggerio aktualizuota paralelė su regėjimu. Svarbu yra tai, kad regėjimo laukas turi kiekybinę apibrėžį, numato konkretų išskyrimą iš visumos, turi tam tikrą išankstinio geismo (*appetitus)* motyvą. Šiuo atveju svarbus ne tiek regėjimo kaip nesuinteresuoto ir pasyvaus turinių priėmimo ypatybė, o kaip steigimo funkciją turintis *aktyvumas*. Akies padėtis, kaip pastebi Heideggeris, sufokusuojama pagal tai, kas esamu momentu sureikšminama. Todėl kas nors gali tapti vertybe būtent dėl specifinio pagavos būdo, o ne dėl to, kad kas nors būtų savaime duota, neatsižvelgiant į paties subjekto interesą. Kitaip tariant, bet kuri perspektyva numato išankstinį prasmių lauką, apie kurį buvo nutylima į racionalų pažinimą karštligiškai pasinėrusioje vakarų metafizikoje.

Heideggeris taip pat pažymi, kad vertybės kaip požiūriai kartu įtvirtina išlikimo-sustiprėjimo sąlygas. Viena ir kita yra neatskiriamai susiję: mat vertybės sudaro sąlygas tiek išlikimui, tiek sustiprėjimui. Neįmanoma viena svarstyti be kito, nes išlikimu apribotas gyvenimas jau yra suprantamas kaip smukimas. Kitaip tariant, poreikio patenkinimą nuolat lydį begalinis geismas, kuris plečia gyvenimo erdvę. Kiekvienai būtybei yra duotas viešpataujantis gyvenimo vaizdinys, kuris priklauso nuo gyvenimo sąlygų. Tuo požiūriu, vertybės santykinai ženklina gyvenimo tapsmą. Šis tapsmas sudaro laikinus valios galiai centrus. Valia galiai atitinkamai sudaro sąlygas vertybėms įsitvirtinti, bet sykiu tos vertybės leidžia jai pačiai plėstis.

Pasitelkiant Šliogerio filosofines nuostatas, haidegerišką regėjimo kaip *aktyvaus* veiksmo interpretacijai galima priešpriešinti su *pasyvaus* stebėjimo sampratą. Pastebėtina, kad Šliogerio laikysena išlieka artimesnė kontempliatyviai graikiškai θεωρία. laikysenai, kuri patyrimo atžvilgiu tiesiogiai neimplikuoja vertybinio elemento. Iš nuostabos kylanti teorinė žiūra ypatinga tuo, kad pirminis impulsas ateina iš pačios tikrovės. Kita vertus, Šliogeris pats teigia, kad substancinis individas reginčiajam gali būti duotas tik apibrėžtu ir įformintu būdu, todėl akies sufokusavimas tarsi aktyviai *individualizuoja* daikto kontūrus, bet tai numato *paties daikto* atsivėrimo galimybę, o ne aktyvų jo užvaldymą (Šliogeris 1996: 63, 2009: 479). Tuo požiūriu, lyginant su abiem vokiečių mąstytojais, šliogeriška regėjimo samprata, išlaikydama pusiausvyrą tarp pasyvumo ir aktyvumo, išlieka artimesnė pirmapradiško patyrimo galimybei.

Visgi verta pastebėti, kad Heideggeris į savo mąstymą įtraukia Nietzsche'ės laikyseną gana idiosinkraziškai: tiek, kiek jam svarbi būties išsklaida, būties mąstymas kontempliatyvioje būklėje. Todėl kartu su Grondinu pripažįstame, kad Nietzsche nėra tikrasis Heideggerio sąjungininkas, bet dėl to nepasidaro mažiau įtakingas (Grondin 2010: 109). Tad galime kelti klausimą, ar iš Heideggerio teksto daugiau sužinome apie Nietzsche, ar apie šio teksto autorių? Atrodo, kad Heideggeris pats duoda užuominą galimam atsakymui: „Kiekvienas komentaras dalyką privalo ne tik išlukštenti iš teksto; nesipuikuodamas jis dar privalo prie jo nepastebimai pridurti tai, kas būdinga pačiam dalykui. Toks pridūrimas yra tai, ką diletantas, orientuodamasis į tai, ką jis laiko teksto turiniu, suvokia kaip išmonę ir, jo paties manymu, visai teisėtai peikia kaip savivaliavimą. Tačiau tikrasis komentatorius niekada nesupranta teksto geriau už jo autorių, bet supranta kitaip. Tačiau tas supratimas turi būti toks, kad paliestų tą patį, apie ką mąstoma tekste" (Heidegger 1992B: 171-172).

Interpretuodamas Nietzsche'ę Heideggeris laikosi hermeneutinės nuostatos, kuri įpareigoja klasikinei paradigmai būdingam nusiteikimui, jog interpretacija nėra tik aiškinančiojo savivalė, bet turi skaitytis su paties teksto autoriaus prasmėmis. Tačiau kartu įvardijamas ir kūrybinis elementas, kuris kyla

iš interpretuojančiojo motyvų. Šiuo atveju tas motyvas Heideggeriui yra *nerealizuotų metafizikos galimybių atskleidimas* Nietzsche'ės perspektyvoje. Jis Nietzsche'ę pozicionuoja klasikinio mąstymo lauke kaip ribinį atvejį, nors tokia interpretacija išlieka problemiška. Manoma, kad Nietzsche negali įveikti metafizikos būtent todėl, kad turiningai nekelia būties tiesos klausimo (Heidegger 1992A: 101). Tuo tarpu, Šliogeris, neigia Nietzsche'ės sąsajas su metafizika teigdamas, jog Nietzsche'ės perspektyvoje daiktas kaip vertybė traktuojamas valios galiai principo rėmuose – iš jo atimama bet kokia būtis-anapus-žmogaus (Šliogeris 1996: 439, 2010: 25).

Grondinas, kalbėdamas apie Nietzsche'ės įtaką hermeneutikai, linkęs pabrėžti perspektyvizmo ir interpretacijos skirtumus. Interpretacija žymi labiau aktyvų ir sąmoningą procesą nei perspektyvizmas, kuris priklauso kūniškai ir kultūriškai plotmei (Grondin 2010: 111). Kitaip tariant, interpretacinė prieiga daugiau palieka vietos žaismui, jai rūpi aptariamas požiūrio taškas kaip objektas, o perspektyvizmui - pats subjektas. Interpretuojant objektas *gali priešintis* mūsų interpretacijai, o perspektyvizme nelabai aptinkame, kas galėtų pasipriešinti: perspektyva išvengia mūsų pačių kontrolės. Todėl iš perspektyvizmo pozicijų pasidaro problemiška kalbėti apie objektyvumą ar tiesą. Kitaip tariant, interpretacinė prieiga išlaiko korespondentinį (adekvacijos) ryšį, būdingą klasikinės paradigmos prieigai – ji leidžia pasirodyti pačiam esiniui. Numatoma galimybė išankstinius sprendimus pataisyti ir tikslinti: revizija atliekama tam, kad būtų patikslinta tikroji dalykų padėtis.

Plėtodamas savo paties filosofinę prieigą Heideggeris nesiūlo radikaliai naujos tiesos sampratos, bet bando į ją žvelgti pirmapradiškiau, aktualizuodamas žmogiško patyrimo modusus ir užklausdamas, kaip kas nors apskritai visumoje gali būti suprantama kaip tiesa, kas yra esinis kaip esinys. Užklausiama, kaip apskritai kas nors pasidaro suprantama, kaip kas nors atsiveria iš pačių fenomenų be žmogaus aktyvios intervencijos. Aktualizuojant šiuos momentus, tiesos esmę siūloma suprasti kaip laisvę (Heidegger 1992C: 303). Viena vertus, pasak Heideggerio, ją galima traktuoti kaip orientuotą į žmogaus subjektyvumą ar savivalę – žmogus pamiršta transcendentinę būtį ir tampa visa ko matas: tikrovė yra ne išlaisvinama, o veikiau pavergiama, savivalė jai aktyviai primeta savo tvarką. Bet kuris suvokimas ar interpretacija gali būti prievartingi, o fenomenams reikia leisti pasirodyti ir būti, kokie jie yra. Kanto filosofijoje *noumenas* tarsi turėtų apsaugoti daikto neliečiamumą, bet perskyra visgi steigiama neatsižvelgiant į tai, kad daiktai iš principo galėtų atsiverti *patys savaime* ne pažinimo steigiamiems interesams. Vis dėlto pažinimui svarbiausia yra daikto vidinė struktūra bei grynieji daiktų santykiai. Tiksliau tariant, pažinimui pasirodo netgi ne patys daiktai, o pseudodaiktai, kurių svarbiausia ypatybė – *permatomumas* ir tiekiama galimybė jais manipuliuoti (Šliogeris 2011: 235-237). Tuo tarpu, Heideggeriui svarbi žmogaus santykio su būtimi pasyvumo aspektas. Kitaip tariant, Heideggeriui kaip ir

graikams labiau rūpi ne žinojimo, o *nežinojimo perspektyva*, nes ji numato atvirumo tikrovei galimybės sąlygas.

Aptardamas tiesos esmę Heideggeris fiksuoja, jog kiekvienas suvokimas kažką atveria, bet kartu ir paslepia. Kuo tvirčiau pasitikima pažinimo metodu, tuo geriau gali paslėpti tai, kas lieka paslėpta metodo užkulisiuose: paslėptis yra tiesos kaip nepaslėpties sąlyga (Heidegger 1992C: 305-307). Iš Heideggerio perspektyvos kiekviena tiesa gali būti suprantama kaip atvirumas naujai tiesai, kuriam reikalinga nuostata priimti tai, kas atsiveria. Tuo tarpu, metodiškas pažinimas numato išankstines sąlygas ir matą tiesai pažinti. Žmogus ką nors suvokia tik pagal savo patyrimo modusus, o būtis jų atžvilgiu išlieka transcendentiška.

Iš Heideggerio prielaidų matyti, jog kalbėjimas apie tiesą kaip atvertį (ἀλήθεια) ir yra judėjimas link to momento, kai visuma nėra išreikšta konkrečiais matais ir principais. Pats tiesos kaip fenomenologiškai traktuojamos atverties momentas yra gimiringas Šliogerio patyrimo sampratai. Tačiau priešingai nei Heideggeris, Šliogeris liudija savo ištikimybę graikų metafizikai – siekia atsivėrimo ne *būties visumai,* o juslumo domenui imanentiškiems ir įformintiems *substanciniams individams*. Abu mąstytojai būtį sieja su kalba, tačiau lemiamu klausimu Šliogeris pasuka kita kryptimi: įkvėptas Heideggerio jis ieško naujos transcendencijos užuomazgų, tačiau pasuka kiek kitu keliu nei vokiečių mąstytojas, kuris vėlyvuoju laikotarpiu kalbos stichiją siejo su būties namais (Šliogeris 2005: 206). Aptikome dvi galimas metafizikos atsinaujinimo trajektorijas: (I) būties visumos ir (II) jusliškai patiriamo esinio link. Šliogeris renkasi juslumo kryptį.

2.5. Šliogerio posūkis link juslinės transcendencijos

Sugrįžtant prie Šliogerio pamatinių prielaidų detalesnės išsklaidos, derėtų dar kartą pabrėžti, jog filosofavimo stilius nėra atsitiktinis lietuvių mąstytoją charakterizuojantis bruožas. Mat pasakojamasis Šliogerio minties braižas nepretenduoja primesti griežtai apibrėžtų sąvokų, o veikiau bando per kalbą *pa-rodyti* anapus kalbos aptinkamas juslines duotis, nuosekliai eksploatuojant *artiveikos* principą. Kaip jau paaiškėjo nagrinėjant Klepsidros įvaizdį, kalbinės figūros Šliogerio filosofijos kontekste neįgyja metafizinėms sistemoms taikomo griežto būtinumo ir išbaigtumo savybių. Iš čia matyti, kad patyrimo dinamika nėra redukuojama į uždarą diskursyvumą. Neatsitiktinai pasitelkiamos metaforos, kurios palieka pakeičiamumo galimybę, ir sykiu totaliai neužvaldo mąstymo; metaforos per pavienio individo patirtį ir apimti ne tik verbalinę kalbą, bet kartu ją peržengti, bandyti pereiti iš diskursyvios plotmės jį bekalbių daiktų jusliškumo plotmę.

Galime nesunkiai įžvelgti, jog Šliogerio diskursyviai formuojami filosofiniai įvaizdžiai papildo ar netgi pakeičia vienas kitą. Pavyzdžiui, *Niekio ir Esmo* IV-oje dalyje aptariamą Klepsidros įvaizdį išplečia *Patyrimo link* tekste pristatyta trinarė Horizonto, Dangaus ir Žemės metaforika. Abu šie įvaizdžiai turi bendrą jungiantį motyvą – tematizuoti grynojo patyrimo vienovės metafizinį centrą, kuriame aptinkami tiek egzistencinio, tiek juslinio patyrimo sandai. Tuo požiūriu, begalinio juslumo Esmo stichiją galime sieti su gyvybės principą atstovaujančia Žeme, mirtingojo esmę sudarantis Niekis nurodo į kalbos steigiamą idealią plotmę – Dangų, o baigtinis Horizontas analogiškai galėtų būti siejamas su patyrimo ribas apibrėžiančia Klepsidros struktūra. Pabandykime įvertinti, kokią reikšmę kiekvienas iš elementų turi Šliogerio patyrimo vienovės tezei.

Šliogerio horizonto samprata perima kai kuriuos Heideggerio suformuotus egzistencinio mąstymo bruožus. Mirtingojo baigtinumas laike tiek Šliogeriui, tiek Heideggeriui sudaro horizontą, kuriame egzistencija įgyja kontekstualizuotą prasmę. Tačiau kalbos klausimu požiūriai gana esmingai išsiskiria. Heideggerio filosofinėje prieigoje bet koks patyrimas yra apibrėžtas istorinės situacijos tam tikrų prieigų prie esinių galimybių ir nulemtas filosofijos tradicijos. Tai reiškia, kad bet koks filosofinė pastanga artikuliuoti patyrimo temą yra persmelkta *istoriškai* paveldėtu kalbiniu masyvu. Kitaip tariant, su paveldėta filosofine sąvoka kartu pelnomas visas požiūris: Heideggeriui bet kuri sąvoka įgyja turinį prasminiame horizonte. Žmogiška būtybė aptinka save interpretaciniame lauke, kuriame kartu aptinkamas ir prasmingas bei tarpusavyje susijęs nuorodų tinklas, sudarantis paties žmogaus bei pasaulio vientisą supratimo horizontą. Todėl bet kokia prasmė, kaip matyti, išlieka fundamentaliai priklausoma nuo kalbinės visumos perspektyvos. Kadangi žmogus visuomet būna pasaulyje, neįmanoma pasaulio atskirti nuo žmogaus. Taigi subjektas, fenomenologiškai žvelgiant, visuomet tiriamas iš horizonto perspektyvos, kuri išlieka fundamentaliai priklausoma nuo kalbos. Būtent Λόγος fenomenologiškai atveria pasaulį ir leidžia suprasti objektus kaip tapačius (t.y. *ką nors* kaip *ką nors*). Šiuo požiūriu, horizontas nulemia daikto prasmę, o daiktai visada susieti su kultūriškai apspręstais jų prasminiais horizontais. Dėl to bet kokia ontologija Heideggeriui įmanoma tik kaip fenomenologija (Heidegger 2001: 60).

Tuo tarpu, Šliogeris kalbos problemos akivaizdoje daro posūkį link *filotopijos,* kurios samprata, kaip pastebi Kardelis, turi netiesioginį atitikmenį Heideggerio horizonto sampratai. Abu filosofai visiškai skirtingai vertina ontologinį kalbos statusą: Šliogeriui tikrovę (t.y. Esmą) atveria imanentinės transcendencijos fenomenai, kurie atsiveria šiapus juslinio horizonto, o Heideggeriui būtį [antjusliškai – M.B] atveria pati kalba (Kardelis 2019: 145). Šliogeris išplečia tiesioginės atverties patyrimo lauką iki-kalbos, būtent siūlydamas išeities tašką į intensyviausią patirtį žadantį juslumo modusą, kurio pamatinę

duotį galima bandyti tik *papasakoti*, bet ne pažinti ar išreikšti uždara prasmine struktūra. Kitais žodžiais tariant, siekiama apmąstyti tokią *filosofijos kaip metafizikos galimybę*, kuri įveiktų su kalba siejamus ir patyrimą atomizuojančios grynojo mąstymo trūkumus, aptinkamus Vakarų metafizikos tradicijoje. Tačiau siekiant įveikti kalbos inerciją kyla klausimas: ar kalbos peržengimas įmanomas pačios kalbos priemonėmis, eksploatuojant paties mąstymo galimybes? Juk mąstyme įsikūręs filosofas jaučiasi tarsi savo stichijoje jau nuo Parmenido laikų, tačiau Šliogeris siekia sugrįžti prie intensyviausios patirties ištakų, kuri visų pirma susijusi su juslumu ir yra nukreipta į konkrečius daiktus bei įsišaknijusi į konkrečią vietą. Įdomu yra tai, jog lietuvių mąstytojas juslinio patyrimo pozityvumą bando derinti su daiktą įforminančiu egzistencinio patyrimo negatyvumu. Kitaip tariant, metafizinio daikto pozityvus atsivėrimas galimas tik negatyviai apribojant begalinio juslinio Esmo stichiją.

Gali susidaryti klaidingas įspūdis, jog filosofijai atsisakius grynosios kalbos pagrindo, savaime yra prarandamas filosofinę tradiciją intersubjektyviai vienijantis matmuo, o perdėm sureikšmintas bekalbis patyrimas tarsi uždarytų patiriantįjį vulgaraus imanentizmo – patyrimo vienatvės – stichijoje. Antra vertus, paties Šliogerio žodžiais tariant, „patyrimas [išlieka] fundamentalesnis už kalbą, nes kalba ne tik sieja, bet ir skiria įvairiems kalbos spiečiams priklausančius žmones, o patyrimas ir tik patyrimas sieja visus žmones be išimties“ (Šliogeris 2011: 187). Štai kodėl kultūriniai socialiniai, istoriniai, kalbiniai horizontai neįstato filosofuojančiojo į siaurus laikmečio rėmus, bet numato tiesioginio dialogo su tradicija galimybę, kurią grindžia universalizuoto grynojo patyrimo vienovės vizija. Todėl galima klausti, kas būtent lemia patyrimo grynumą ir skiria jį nuo įprastos šio žodžio vartosenos filosofiniame kontekste?

Bandykime atsakyti tardami, jog Šliogerio perspektyvoje grynasis patyrimo santykis leidžia žmogui siekti absoliutaus *nežmogiškumo*[5]. Tačiau kasdienio žmogaus situacija yra įtarpinta įvairiausių dalinių patyrimų, kurie išpildo ne metafizinę transcendavimo struktūrą, o *sužmogintų* instrumentinių santykių struktūrą. Šliogerio filosofijoje žmogaus-pasaulio skirtis perkeliama į paties žmogaus egzistencijos centrą. Tai leidžia tarti, kaip siūlo interpretuoti Kučinskas, kad šioje filosofijoje neigiami ne žmogiškieji idealai ar žmogus apskritai, bet kritikuojama žmogiškumo ir nežmogiškumo pusiausvyros prarastis paties žmogaus egzistencijoje (Kučinskas 2015: 215). Štai kodėl reikia atkreipti dėmesį ir į tai, jog šiame kontekste patyrimo „grynumas“ nenumano sąvokinio išgryninimo, kuris steigiasi kalboje. Absoliučios transcendencijos siekiama šiapus juslinio horizonto, vaduojantis iš vadinamosios istorijos, evoliucijos, kultūrinių, etninių, lingvistinių, technologinių, socialinių ir kitų antropologinių įtakų

[5] *Nežmogiškumo* filosofemą, kaip pažymi Ruzas, Šliogeris vartoja kaip sinonimą tikrovės sąvokai (Ruzas; Šaulauskas 2010: 77-78).

(Šliogeris 2011: 186-187). Taigi šiuo keliu einant tarsi veržiamasi iš būtinybės stichijos link bekalbės duoties.

Patyrimo vienovę grindžiantis motyvas aptinkamas Šliogeriui eksplikuojant Herakleito priešybių vienybės principą. Antai lietuvių mąstytojas atkreipia dėmesį, jog iš Niekio steigiamas hipertrofuotas grynasis mąstymas, nors ir turi egzistencinio patyrimo dėmenį, pats iš savęs negali užpildyti tikrumo stokos metafizinių objektų atžvilgiu: nė vienas mirtingasis negali jų susikurti, įsivaizduoti, pagaminti ar pasirinkti (Šliogeris 2011: 195). Kodėl taip nutinka? Nuo gyvybės principo nusigręžusi Vakarų metafizika negalėjo pelnyti tikrumo, nes Niekio stoka buvo apribota Niekiui imanentiška kalbos terpe. Mat turėdamas patyrimui svarbų kalbinį įforminimo elementą Niekis stokoja kitos prigimties kokybinio elemento, kuriam patyrimo vienovėje suteikiamas transcendentinis esinys iš juslinio Esmo srities. Patyrimo horizonte Niekio ir Esmo dinamika Šliogerio sampratoje steigia pusiausvyrą tarp statiškumo ir kintamumo. Viena vertus, pirminėms juslinėms duotims būdingas begalinis tapsmas. Antra vertus, kalbos įforminimas patyrimo horizonte leidžia aptikti būtiškąjį daiktų tvarumą ir substancialumą. Todėl ima aiškėti, jog Šliogerio eksplikuojama *patyrimo vienovė* yra paradoksalus reiškinys, kuris steigiasi iš dviejų diametraliai priešingų imanencijos ir transcendencijos polių: kalba priešinasi juslumui, o juslumas priešinasi kalbai. Nesunkiai atpažįstame Herakleito priešybių vienybės principą realizuojantis motyvą (μεταβάλλων αναπαύεται), kurį bandoma sugrąžinti iš metafizikos užmaršties. Tuo tarpu, su grynuoju patyrimu priešinamas instrumentinis santykis, kaip pažymi Šliogeris, virtualiai naikina konkretaus daikto „štai šitumą“ ir tuo požiūriu jis yra negatyvus, arba, paprasčiau tariant, – naikinantis (Šliogeris 2005: 26). Kitaip tariant, instrumentinis santykis ištirpdo arba minimizuoja Esmo intensyvumą ir dėl to praranda priešybių vienovės galimybę – išardo juslumo ir antjuslumo saikingo derinio aukso proporciją. Minimizuotas negatyvios kalbos pozityvumas dalyvauja individualaus daikto autentiškoje atvertyje, tačiau radikalizuojant instrumentinį santykį kalba maksimizuoja savo pozityvumą ir skaido grynąjį patyrimą į daugybę dirbtinio, sukonstruoto, įsikalbėto patyrimo domenų ir arealų.

Vis dėl to Šliogeris ne tik nebando paneigti kalbos ir mąstymo abipusės priklausomybės, bet ir abiejų aspektų fundamentalumo žmogaus patirčiai, kurią sudaro tiek bekalbiškumo, tiek kalbiškumo modusai; patirties *vienovėje* jie nuolat persipina: „patyrimas gali būti įkalbinamas, o kalba gali būti [jusliškai – M.B.] patiriama (Šliogeris 2009: 476). Nepaisant šio glaudaus persipynimo, lietuvių mąstytojo laikysenoje galime įžvelgti pastangą dekonstruoti patį kalbos inertiškumą, kurio neišvengė racionalistinio tipo filosofija, o vėliau į kalbą įklimpo postmodernieji autoriai. Kaip atsakas į imanentizmo krizę, Šliogeriui tiek mąstymas yra veikiamas kalbos, tiek kalba yra veikiama mąstymo, laviruojant tarp dviejų ribinių taškų: maksimalus jusliškumo ir maksimalus abstraktumo. Iš tiesų,

neįmanoma pilnai atitrūkti nuo kalbos, bet įveikus kalbos inerciją yra galimybė išlaikyti artimumą *jusliniam horizontui*. Kitaip tariant, Šliogeris, išskleisdamas savo tiesioginės patirties apologetiką, priima prielaidą, kad egzistuoja kalbos pilnai nepaveikto jusliškumo sritis.

Tęsdami šią minties liniją galime pridurti, jog daiktų paviršius Šliogeriui pasirodo ne kaip banaliai paviršutiniškas, bet atskleidžiantis įvairiabriaunišką paties daikto formą. Gana paradoksaliu būdu gelmė gali būti įgyjama per paviršiaus matymą, kuris, priešingai nei pažįstantis santykis su daiktais, nėra invazinis. Juslinio registro sąsaja su metafizika uždraudžia dirbtinį santykį su daiktais, kuris kėsinasi į daikto paviršių, būdamas pernelyg arti, arba pernelyg toli. Tuo tarpu, rega grąžina patyrimo balansą – paviršiaus kontūrus pagauna be objektyviuojančios refleksijos judesio, atsisako sukonstruoto pažinimo prerogatyvos. Tokia prieiga numato, jog daikte visada lieka tai, kas yra nepagaunama. Kantas, kalbėdamas apie fenomeno ir daikto savaime skirtį gana vienpusiškai akcentuoja pažintinį interesą, o Šliogeriui svarbu nepažeisti paties daikto ontologiškumo, etiškumo ir estetiškumo *vienovės* aspektų, kylančių iš pačių daiktų.

Pagaliau galime teigti, jog Šliogeriui *metafizinis daiktas* yra šiapusinis – imanentiškas jusliškumo plotmei, bet iš subjekto perspektyvos neduotas tiesioginiu, neįtarpintu būdu, todėl žmogiškai būtybei yra *transcendentiškas*: autentiška metafizinė patirtis gali reikštis tiek, kiek ji sugeba *išlaisvinti* patį daiktą nuo kalbinės priklausomybės trasncendavimo judesiu, kuris niekada iki galo nėra išpildomas. Šliogeriui atveju autentiškas atsivėrimas tikrovei veda prie substancinių individų, o Heideggerio filosofiją persmelkia pagrindinis jos motyvas – atsivėrimas būčiai. Be to, patyrimo struktūroje jusliškumas Šliogeriui nesusiveda į pojūčių kompleksą: juslinis daiktas suvokiamas kaip neduotas nei intuicijai, nei pažinimui, nei empirinei patirčiai (Šliogeris 1990: 41). Tai leidžia manyti, jog fenomenologinis daiktų atsivėrimo būdas neapsiriboja su Niekiu siejamos sąmonės teritorijoje – išlieka nukreiptas į transcendenciją ir dėl esmingai susijęs su metafizika.

Kaip tik todėl, apibendrindami Šliogerio patyrimo sampratą, galime tarti, jog filotopijos horizonte grynasis mąstymas pats iš savęs negali įveikti griežtos metafizikos ir patyrimo distinkcijos. Taip yra dėl to, nes bet koks mąstantis kalbėjimas, pretenduojantis užimti grynojo patyrimo vietą, lieka uždaras Niekio imanencijoje. Anot Šliogerio, tarp pačios transcendencijos ir jos filosofinio apmąstymo esama tam tikro atotrūkio (Šliogeris 1996: 333). Vadinasi, egzistuoja esminis skirtumas tarp mąstymo ir to, ką Šliogeris sieja su transcendencijos perspektyva. Dėl to bet kuri autentiška patirtis turi prasidėti nuo *grynojo patyrimo*, kuris negali būti apibendrintas ar išvestas iš kažin kokių dalinių patyrimų. Dar būdamas savo filosofinio kelio pradžioje Šliogeris pastebi, jog naujoji pasaulio filosofija taip pat pretenduoja atsisakyti pažįstančiojo mąstymo totalumo bei sugrįžti prie pačių daiktų, tačiau ši

pretenzija išlieka apgaulinga. Ji pasuka visai ne filotopiniu keliu: tai susiliejimas ne su pačiais daiktais ar jų būtimi, o savęs bloškimas į gyvuliškos nekaltybės natūralizmo būklę (Šliogeris 1990: 466-467). Šis polinkis primena iki-refleksinį rytietišką ištirpimą vienovėje, bet ne atvirumą būties fenomenams. Išsaugant graikišką filosofinę tapatybę ir metafizinio patyrimo vienovę, maištas prieš instrumentinį protą negali virsti į maištą prieš mąstymą apskritai.

IŠVADOS

1. Patyrimo ir metafizikos santykio problemą nominaliai gali specifikuoti dvinarė patyrimo sąranga, kuri numato *egzistencinį* ir *juslinį* modusus. Graikų mąstyme egzistencinis dėmuo grindžia pirmapradį santykį su tikrove, sykiu nurodo į pačios filosofijos kaip metafizikos tapatybės ištakas. Kita vertus, graikų metafizika skleidžiasi grynojo mąstymo stichijoje, – pavyzdinis metafizikos objektas reikalauja transcenduoti juslinio patyrimo sandą, todėl nurodo į *antjuslinę* tapačių esinių sritį.
2. Metafizinio mąstymo rezultatyvi išsklaida steigiasi diskurse, bet išryškintos graikišką filosofinę tapatybę pagrindžiančios prielaidos leidžia manyti, jog diskursyvumas nėra pakankamas pagrindas metafizikai – jis numato peržengimo anapus diskurso reikmę. Tad patyrimo lauke aptinkamas *transcendavimo veiksmas*, kuris ženklina (numanomo) filosofuojančiojo subjekto ir objekto asimetriją, pabrėžiant į išorę nukreiptos esaties aspektą, metafizikai yra fundamentalus ir jos esmę nusakantis veiksnys, kuris lemia konkretų realizacijos atvejį, Vakarų tradiciją kreipiantį link *antjuslumo*. Tai leidžia įžvelgti klasikinėje paradigmoje dar nerealizuotas metafizinio mąstymo alternatyvas, kurios, nors iš išlieka ambivalentiškos tradiciniu požiūriu, konceptualiai išpildo *pamatinę* transcendavimo judesio struktūrą. Būtent šis momentas lemia, jog transcendavimo judesys gali konceptualiai jungti nominaliai skirtingas paradigmas – tai metafizikos sklaidą filosofijos istorijoje nulemiantis veiksnys, įgalinantis kritiškai įvertinti metafizikos sampratą, radikaliai nesupriešinant skirtingų paradigmų, neatsisakant savaimingos tikrovės, tiesos elementų, bet atliekant jų reviziją iš Šliogeriui būdingos *autorinės* ir *dialogiškos* filosofavimo perspektyvos.
3. Net ir labai savitas Šliogerio klasikinės metafizikos perinterpretavimas, įtraukdamas egzistencinės patirties subjektiškumo ir įvykiškumo elementus, centre išlaiko metafiziką kaip pamatinę filosofijos temą: Šliogerio filosofijoje įgyvendinama pamatinė transcendavimo judesio struktūra. Lietuvių mąstytojo regos lauke egzistencinis mąstymas pasikartoja kaip originalus bandymas reabilituoti metafiziką, atveriant jai naują *juslinės transcendencijos* perspektyvą. Čia svarbu yra tai, jog Šliogerio patyrimo samprata kartu yra atsakas į imanentizmo problemą, aptinkamą dekartiško racionalizmo ir egzistencinio mąstymo kontroversijoje, kur pirmoji prieiga skaido ir nureikšmina juslinį patyrimą, antroji – reaktualizuoja patyrimą, bet sąlyginai nutolsta nuo graikų metafizikos. Mat patyrimo ir metafizikos santykio problemos konceptualinės ašies požiūriu graikų paradigmoje pavyzdinis metafizikos orientyras grynuoju mąstymu projektuojamas į antjuslumo plotmę, o egzistencinė paradigma metafizikai kelia imanentinio subjekto iššūkį, bet kartu numato jos atsinaujinimo prielaidas.

4. Metafizika kaip transcenduojantis *μετα-* veiksmas Šliogeriui įgyja įvykišką prasmę: tikrumo pagava aktualizuojama *konkrečiame laike* ir *konkrečioje vietoje,* tačiau, priešingai nei Heideggeriui, galutinis orientyras yra ne būtis, *o* jusliškai patiriamas *individualus daiktas*, kuris žmogiškoje perspektyvoje atsiveria kaip intensyviausias bekalbiškumo telkinys ir tuo būdu siejamas su absoliučia *nežmogiška* transcendencija.
5. Šliogeris gali būti laikomas įvairiapusišku mąstytoju – tiek metafiziku, tiek anti-metafiziku – savitu autoriumi, kurio palikimas atveria kelią naujybei šiuolaikinės filosofijos kontekste. Dialoge su graikiška ir egzistencine paradigmomis taip pat įdomu yra tai, jog lietuvių mąstytojas, neišvengiamai įpareigodamas tyrėjus kelti pačios metafizikos branduolio klausimą, numato tikrovės savaimingumo reikalavimą, būdingą klasikinio tipo metafizikai, bet kartu integruoja egzistencinio ir juslinio patyrimo modusus, išlaikančius pusiausvyrą tarp abiejų paradigmų. Tai yra patyrimo ir metafizikos *vienovę* fundamentaliai pagrindžiantis veiksnys, leidžiantis išvengti grynojo mąstymo ir juslumo sričių dualistinio supriešinimo, bet kartu ir imanencijos bei transcendencijos sutapatinimo. Nominalios skirties požiūriu, egzistencinis patyrimas Šliogerio perspektyvoje yra metafizinio įvykio *conditio sine qua non*, o juslinio patyrimo modusas – šio įvykio išeities taškas.

LITERATŪRA

1. Ackrill, J. L.1994, *Aristotelis*. Iš anglų k. vertė Mantas Adomėnas. Vilnius: Pradai.
2. Aristotelis. 1990, „Nikomacho etika“. In: *Rinktiniai raštai*. Iš senosios graikų k. vertė Marcelinas Ročka. Vilnius: Mintis. p. 61-274.
3. Aristotle, 1991, „The Metaphysics“. In: Barnes, *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation,* Vol. 2, p. 1553–1728. Translated by W. D. Ross. Princeton University Press.
4. Baron, S. 2016, „Metaphysics as fairness“. In: *Synthese*. Vol 193, p. 2237-2259.
5. Carnap, R. 1993, „Metafizikos įveikimas kalbos loginės analizės būdu“. In: Nekrašas, E. *Filosofijos įvadas*. Iš vokiečių k. vertė Evaldas Nekrašas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. P. 172-188.
6. Dekartas, R. 1978. „Proto vadovavimo taisyklės“. In: *Rintiniai raštai*. Iš prancūzų k. vertė Gvidonas Bartkus ir Petras Račius. Vilnius: Mintis. P. 23-97.
7. Gadamer, H. G. 2019, *Tiesa ir metodas. Pamatiniai filosofinės hermeneutikos bruožai*. Iš vokiečių k. vertė Alfonsas Tekorius. Vilnius: MELC.
8. Grondin, J. 2010, „Must Nietzsche be Incorporated into Hermeneutics? Some Reasons for a Little Resistance“. In*: European Journal of Philosophy and Public Debate* Nr. 2(3), p. 105-122.
9. Heidegger, M. 2001, *Being and Time*. Translated by John Macquarrie and Edward Robinson. Oxford: Blackwell.
10. Heidegger, M. 1992A, „Kas yra metafizika?“. In: *Rinktiniai raštai,* p. 98-135. Iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Mintis.
11. Heidegger, M. 1992B, „Nyčės žodis „Dievas mirė“. In: *Rinktiniai raštai,* p. 168-217. Iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Mintis.
12. Heidegger, M. 1992C, „Apie tiesos esmę“. In: *Rinktiniai raštai, p. 291-313.* Iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Mintis.
13. Herakleitas. 1995, *Fragmentai*. Iš senosios graikų k. vertė Mantas Adomėnas. Vilnius: Aidai.
14. Jaspers, K. 1998, Filosofijos įvadas. Iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Pradai.
15. Johann, R. O.1964, „The Return to Experience“. In: *The Review of Metaphysics*.Vol 17, p. 319-339.
16. Kardelis, N. 2006, „*Tikėtinas mitas apie Niekį ir Esmą*“. Athena Nr. 1, p. 210-214.
17. Kardelis, N. 2007, *Vienovės įžvalga Platono filosofijoje*. Vilnius: Versus Aureus.
18. Kardelis, N. 2013, „*Graikų filosofija ir lietuvių mąstytojai: filosofinio santykio su antikine mąstymo tradicija įvairovė*“. Filosofija. Sociologija T. 24 Nr. 1, p. 32-45.
19. Kardelis, N., Kučinskas, J. 2015, „*Pusiausvyros siekis Arvydo Šliogerio filosofijoje*“. Problemos Nr. 88, 19-35p.

20. Kardelis, N. 2019, „Arvydas Šliogeris – lietuvių Heideggeris: šių filosofų mąstymo paralelės“. In: *Iššūkis metafizikai: Lietuviškos Heideggerio filosofijos interpretacijos*. Vilnius: LKTI.
21. Kaufmann, W. 2016, *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*, Pickle Partners Publishing.
22. Keaton, A. E. 1974, „Descartes' Method“. In: *The Southwestern Journal of Philosophy*. University of Arkansas Press. Vol. 5, p. 89-95.
23. Kierkegaard, S. 2000. *Filosofiniai trupiniai*. Iš danų k. vertė Jolita Adomėnienė. Vilnius: Aidai.
24. Kowalczyk, S. 2001. *Bendroji metafizika*. Iš lenkų kalbos vertė Gintautas Vyšniauskas. Vilnius: Logos.
25. Lyotard, J. F. 1993. *Postmodernus būvis*. Iš prancūzų kalbos vertė Marius Daškus. Vilnius: Baltos lankos.
26. Mickevičius, A. 2004, „F. Nietzsches perspektyvizmo samprata“. In: *Problemos*, Nr. 66, p. 41-51.
27. Nietzsche, F. 1968, *The Will to Power*. Translated by W.Kaufmann and R. J. Hollingdale. New York: Vintage Books.
28. Nietzsche, F. 2011, „Apie tiesą ir melą ne moralės požiūriu“. In: *Metai*, Nr. 1. Iš vokiečių k. vertė Alfonsas Tekorius.
29. Nietzsche, F. 1991A, „Anapus gėrio ir blogio“. In: *Rinktiniai raštai,* p. 315-493. Iš vokiečių k. vertė Evaldas Nekrašas. Vilnius: Mintis.
30. Nietzsche, F. 1991B, „Stabų saulėlydis“. In: *Rinktiniai raštai*, p. 497-585. Iš vokiečių k. vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Mintis.
31. Nietzsche, F. 1997, *Tragedijos gimimas*. Iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius. Vilnius: Pradai.
32. Platonas. 1996, *Faidras*. Iš senosios graikų k. vertė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai.
33. Platonas. 1999, *Faidonas*. Iš senosios graikų k. vertė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Aidai.
34. Platonas. 2000A, *Puota*. Iš senosios graikų kalbos vertė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Aidai.
35. Platonas. 2000B, *Valstybė*. Iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius. Vilnius: Pradai.
36. Platonas. 2020, *Teaitetas*. Iš senosios graikų kalbos vertė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Žara.
37. Pritchard, S. 1966, „Metaphysics and the Metaphysical Experience“. In: *International Philosophical Quarterly*, Vol. 6, p. 214-229.
38. Ricoeur, P. 2000, *Interpretacijos teorija*. Iš anglų k. vertė Rasa Kalinauskaitė ir Gintautė Lidžiuvienė. Vilnius: Baltos lankos.
39. Ruzas, M., Šaulauskas, M. P. 2010, „Pozityvioji ir negatyvioji tikrovės tematizacija. Šliogeris ir Baudrillard'as“. In: *Problemos*. Nr. 78, p. 74-82.

40. Ruzas, M. 2016, „Juslumo ir antjuslumo asimetrija Arvydo Šliogerio patyrimo sampratoje“. In: *Problemos*. Nr. 89, p. 110-118.
41. Šliogeris, A. 1981, *Egzistencijos filosofija: istorija ir dabartis*. Vilnius: Mintis.
42. Šliogeris, A. 1990, *Būtis ir pasaulis.* Vilnius: Mintis.
43. Šliogeris, A. 1996, *Transcendencijos tyla*. Vilnius: Margi raštai.
44. Šliogeris, A. 2005, *Niekis ir Esmas I.* Vilnius: Apostrofa.
45. Šliogeris, A. 2009, „Filosofijos sugrįžimas“. In: Mickūnas, A., Šliogeris, A. *Filosofijos likimas.* Vilnius: Baltos lankos.
46. Šliogeris, A. 2010, *Bulvės metafizika*. Vilnius: Apostrofa.
47. Šliogeris, A. 2011, *Lietuviškosios paraštės*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
48. Šliogeris, A. 2016, *Kasdienybės metafizika*. Vilnius: Apostrofa.
49. Šliogeris, A. 2017, *Daiktas ir menas*. Vilnius: Margi raštai.
50. Taylor, E. A. 2018, *Elements of Metaphysics*. New York: Routledge.
51. Tillich, P. 1999, *Drąsa būti*. Iš anglų kalbos verė Nida Norkūnienė. Vilnius: Vaga.